

Våga lära av varandra

En jämförelse mellan
gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning
och kvalificerad yrkesutbildning

Skolverket

ISBN-nummer: 91-85009-12-1
Beställningsnummer: 02:752
Beställningsadress:
Liber Distribution, Publikationstjänst, 162 89 Stockholm
Telefon: 08-690 95 76.
Fax: 08-690 95 50.
E-post: skolverket.ldi@liber.se

Skolverket 2002
Bok, *Våga lära av varandra. En jämförelse mellan
gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och
kvalificerad yrkesutbildning.*

Omslagsillustration: Maimi Parik
Formgivning: Susan Berg
Tryck: Ekonomi-print

Projektledare: Fredrik Wikström
Redaktör: Susan Berg

Förord

Den här boken har tagits fram inom ramen för ett regeringsuppdrag som har inneburit att ge stöd till utvecklingen av gymnasieskolans yrkesutbildningar. En hörnsten i uppdraget har varit att ta fram olika exempel på hur samverkan mellan yrkesprogram och arbetslivet kan se ut.

Studien som presenteras i denna bok ger exempel på hur samverkan med arbetslivet organiseras i två olika skolformer - jämförelser görs av gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och den eftergymnasiala kvalificerade yrkesutbildningen (KY). Vilka är de olika förutsättningarna och vad påverkar möjligheterna till samverkan med arbetslivet?

Författaren till studien, Marita Olsson, är doktorand vid institutionen för arbetsvetenskap vid Luleå tekniska universitet. Hon deltog i den forskargrupp som utvärderade försöksverksamheten med kvalificerad yrkesutbildning och arbetar nu med en avhandling om yrkesutbildning och lärande i arbete. Tyngdpunkten i denna studie ligger också i beskrivningarna av den kvalificerade yrkesutbildningen. Hon har även för Skolverkets räkning tagit fram exempel på hur yrkesprogram inom gymnasieskolan organiseras och deltagit i utvecklingsstödjande arbete kopplat till det ovan nämnda regeringsuppdraget. Därigenom har hon fått unika möjligheter till jämförelser mellan de två olika skolformer - främst utifrån aspekten hur samverkan med arbetslivet kan organiseras på olika sätt och vad som kan underlätta respektive främja sådan samverkan. Det är många skolbesök, intervjuer och erfarenheter från olika undersökningar om de olika skolformerna som bildar underlag till studien.

Det är emellertid alltid vanskligt att göra jämförelser mellan olika skolformer och sätt att organisera utbildning. Det finns ofta stora skillnader mellan de grundläggande målen och förutsättningarna för verksamheten t.ex. sådant som anges i lagar, läroplaner och förordningar. Sådana grundläggande skillnader mellan yrkesprogrammen och den kvalificerade yrkesutbildningen gäller t.ex. vad utbildningen i första hand ska leda till för de studerande. Gymnasieskolan har en bredare samhällsuppgift än vad kvalificerade yrkesutbildningen har. Även formerna för samverkan med arbetslivet finns reglerat på ett annat sätt i den kvalificerade yrkesutbildningen. Svårigheterna med jämförelserna mellan skolformerna innebär emellertid en utmaning - och möjligen kan man våga lära av varandra!

Studien som presenteras i denna bok bör kunna vara till nytta för alla som är verksamma i de olika skolformerna och har i uppgift att planera och genomföra utbildningen. Särskilt bör boken emellertid vara ett viktigt bidrag för beslutsfattare och politiker eftersom den ger möjlighet till jämförelser av principiellt skilda sätt att organisera yrkesutbildning. Det kan handla

om hur förutsättningar, inom olika skolformer, ges för att skapa utbildningar som svarar mot ungdomars intressen, leder till hög anställningsbarhet och som i övrigt kan stå i samklang med viktiga samhälleliga behov.

Flera personer på Skolverket har diskuterat studiens innehåll med författaren, särskilt Susan Berg som också ansvarat för processen med formgivning, korrektur, tryckning och marknadsföring av boken.

I studien som presenteras redogörs för några teoretiska utgångspunkter för skolan som institution och organisation samt ser på pedagogiska arbetsätt. Därefter följer en beskrivning av respektive skolform och historik för att sedan övergå i en fördjupning av jämförelserna mellan de två utbildningsformerna. I ett avslutande kapitel lyfter författaren slutligen fram fem viktiga lärdomar som utifrån ett utbildningspolitiskt perspektiv är intressanta.

Stockholm i oktober 2002

Lena Fischer
Avdelningschef

Fredrik Wikström
Undervisningsråd

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	9
Inledning	11
Syfte	12
Metod	13
Rapportens fortsatta disposition	13
Några teoretiska utgångspunkter	15
Skolan som institution	16
Skolan som organisation	16
Pedagogiska arbetssätt	18
Yrkesutbildningens framväxt	23
Yrkesutbildningens genombrottsid	23
En sammanhållen gymnasieskola	24
Gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning	25
Arbetsplatsförlagd utbildning	27
Kvalificerad yrkesutbildning	29
Den kvalificerade yrkesutbildningens tillkomsthistoria	29
Försöksverksamhet med kvalificerad yrkesutbildning	32
Lärande i arbete	32

Likheter och skillnader mellan två skolsystem

35

De två skolsystemens huvuduppgifter	35
Styrningen av de två utbildningssystemen	37
Organiseringen av de två utbildningsverksamheterna	39
Valmöjligheter och undervisningsformer	45
Lärarnas bakgrund och hemvist	48
Utformning av APU och LIA	51
Handledning och handledarutbildning	55

Fem viktiga lärdomar

61

Använd det handlingsutrymme som regelverket ger	61
Utveckla samarbetet mellan skola och arbetsliv	62
Ta tag i den kollektiva autonomin	64
Bilda lokala yrkesråd	65
Värva handledare och förbättra handledarutbildningen	67
Avslutande kommentar	68

Referenser

69

Bilaga

73

Våga lära av varandra
Skolverket 2002

∞

Sammanfattning

9

Sammanfattning

Arbetsmarknadens höga förändringstakt ställer ökade krav på kunskaper och färdigheter. Det förändrade kompetensbehovet ställer i sin tur nya krav på utbildningssystemet. Gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningar bör, för att klara framtidens krav, innehålla större inslag av lärande i arbete. För att en yrkesutbildning ska kunna hålla hög kvalitet och svara mot arbetslivets krav och den studerandes behov är samarbetet mellan den som utformar och organiserar yrkesutbildning och avnämare mycket viktig.

Kvalificerad yrkesutbildning är ett nytt utbildningssystem. Den kvalificerade yrkesutbildningen ger fördjupade teoretiska och praktiska kunskaper. Utbildningarna utarbetas i nära samverkan med arbetslivet, som bland annat deltar aktivt i genomförandet av utbildningsprogrammen.

Syftet med denna studie är att dels att beskriva hur relationen mellan skola och arbetsliv utformas i gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningsprogram och i kvalificerad yrkesutbildning, dels att gymnasieskolan och kvalificerad yrkesutbildning kan lära av varandra - såväl inom som mellan de två utbildningssystemen - och utveckla samarbetet mellan skola och arbetsliv. Arbetet bygger huvudsakligen på sekundärdata, men även på primärdata.

Enligt studiens teoretiska utgångspunkter har skolan till huvuduppgift att ge de studerande allmänbildning och vara personlighetsutvecklande, förbereda dem för arbetslivet samt att fostra dem till demokratiska medborgare. Skolan som institution är både en nationell och lokal nyttighet och det kan av den anledningen vara svårt att avgöra om en ökad decentralisering är rätt eller fel. Som organisation styrs skolan av regler som utfärdats genom politiska beslut, men under det senaste decenniet har den tidigare detalj- och regelstyrda sko-

lan ändrats till en mer mål- och resultatstyrd skola. Skolans pedagogiska arbetssätt växlar, vilket hänger samman med att samhällen, ideologier och människor förändras, och de är avhängiga den organisatoriska och faktiska skolverklighet de verkar i.

Mellan gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och kvalificerad yrkesutbildning finns likheter och skillnader bland annat i skolornas huvuduppgift, styrning, organisering, handledarutbildning och utformning av APU respektive LIA. Likheterna och skillnaderna mellan de två utbildningssystemen bör kunna inspirera till erfarenhetsutbyten inom ett flertal områden. Gymnasieskolan torde exempelvis kunna dra lärdom av den kvalificerade yrkesutbildningens samverkan med arbetslivet och utveckla samarbetet mellan skola och arbetsliv. Den kvalificerade yrkesutbildningen torde exempelvis kunna dra lärdom av gymnasieskolans tillvägagångssätt vid handledarutbildning och införa den så kallade trestegsmodellen.

Inledning

Arbetsmarknadens förändringstakt är hög. Orsakerna till den höga förändringstakten är bland annat den tekniska utvecklingen, internationaliseringen och den kunskaps och kompetenskrävande tjänste- och serviceproduktionen (Ura 1998:6). Den ökade förändringstakten påverkar både arbetsmarknadens funktionssätt, företagsstrategier, arbetsorganisation och organisering av arbetet (Aronsson & Sjögren 1994).

Arbetslivets omvandling ställer ökade krav på de anställdas kunskaper och färdigheter. Det gäller såväl yrkesspecifik kompetens som basfärdigheter i allmänna ämnen liksom färdigheter av social karaktär. Arbetslivets omvandling ställer krav både på fortbildning och vidareutbildning av redan anställda och på en högre utbildningsnivå hos dem som går ut på arbetsmarknaden för första gången (SOU 1995:38). Arbetslivets kompetensbehov ställer i sin tur krav på de nationella utbildningssystemens förmåga att möta kraven (Ds 2000:62).

Ungdomarnas arbetsmarknadsvillkor ser annorlunda ut än äldres (se bl. a. Aronsson & Sjögren 1994). Mellan mitten av 1980-talet och mitten av 1990-talet minskade de ungas relativa anställningsgrad. Dessutom framträdde under 1990-talet långtidsarbetslöshet som ett nytt fenomen bland ungdomar (Ds 2000:62). Utbildningsnivån har större betydelse för den unga arbetskraften än för den vuxna arbetskraften (Blomskog & Schröder 1999).

Gymnasieskolans förmåga att utveckla den kompetens som leder till arbete tycks ha minskat. I genomsnitt får inte fler än cirka hälften av såväl männen som kvinnorna arbete inom ett till två år efter avslutad yrkesförberedande gymnasieutbildning (Skolverket Rapport 168). För att klara framtidens krav bör gymnasieskolans

yrkesutbildningar i ökad utsträckning innehålla inslag av lärande i arbetslivet (Ds 2000:62).

För många ungdomar kommer fortsatt utbildning vara en förutsättning för ett framgångsrikt yrkesliv. Tidigare kunde produktionen av varor och tjänster genomföras av personer med yrkesutbildning på gymnasial nivå. Idag ställs det ofta krav på högre kompetens (SOU 1995:38). För att möta dessa krav, finns sedan 1995 en ny eftergymnasial yrkesutbildning. Den kvalificerade yrkesutbildningen ger fördjupade teoretiska och praktiska kunskaper för att självständigt och i arbetslag utföra kvalificerade uppgifter i en modernt organiserad produktion av varor och tjänster (Ds 2000:33).

Arbetslivets omvandling leder till ständiga behov av förnyelse av kunskapsinnehåll, utbildningsorganisation och undervisningsformer (Ds 2000:62). En förutsättning för att yrkesutbildning ska kunna hålla hög kvalitet och svara mot arbetslivets krav och de studerandes behov, är ett bra samarbete mellan näringslivet och utbildningssektorn. För att kunna uppfylla kraven är interaktionen mellan dem som utformar och organiserar utbildningen och avnämarna viktig. Betydelsefull är också själva arbetsplatsen som läroplats. Detta med anledning av att det finns skillnader mellan lärande i formella utbildningssituationer och lärande i arbetslivet (Ds 2000:33).

Syfte

Syftet med denna studie är att beskriva hur relationen mellan skola och arbetsliv har utformats i dels gymnasieskolans yrkesförberedande program, dels i kvalificerad yrkesutbildning. Jag lyfter fram likheter och skillnader mellan de två utbildningssystemen med avseende på styrning, organisation och pedagogiska arbetssätt. Ett mer praktiskt syfte är att gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och kvalificerad yrkesutbildning skall lära av varandra - såväl inom som mellan de två utbildningssystemen - och utveckla goda samverkansformer mellan skola och arbetsliv. Jag söker därför likheter och skillnader mellan gymnasieskolans arbetsplatsförlagda utbildning och den kvalificerade yrkesutbildningens lärande i arbete.

Metod

Studien bygger huvudsakligen på sekundärdata såsom statistik, styrdokument, förarbeten samt olika utredningar, utvärderingar och analyser av gymnasieskolan och dess yrkesutbildning. För den kvalificerade yrkesutbildningen har jag även deltagit i insamlandet av primärdata, då jag ingick i den forskargrupp från Luleå tekniska universitet¹ som genomförde utvärderingen på uppdrag av KY-kommittén. Utöver detta bygger studien på en genomläsning av relevant forskning.

Rapportens fortsatta disposition

I kapitel 2 presenteras några teoretiska utgångspunkter. I kapitel 3, 4, och 5 berättas det om yrkesutbildningens utveckling. Därefter, i kapitel 6, redovisas jämförelsen mellan de två utbildningssystemen. Den presenteras som likheter och skillnader mellan gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och kvalificerad yrkesutbildning. I sista kapitlet diskuteras jämförelsen, som avslutningsvis utmynnar i fem viktiga lärdomar.

¹ Den viktigaste beståndsdelarna i utvärderingen av kvalificerad yrkesutbildning var självutvärderingar inom vart och ett av utbildningsprogrammen. Därutöver användes tre studentenkäter, besök hos ett urval utbildningsprogram och telefonintervjuer med utbildningsanordnare och organisationer som tillhandahöll platser för lärande i arbete (LIA).

² Utvärderingen utfördes av en forskargrupp bestående av professorerna Torsten Björkman, Jan Johansson och Bengt Klefsjö, universitetslektor Antony Lindgren samt doktoranderna Mats Lindell, Marita Olsson och Magnus Svensson. I projektets senare skede har även 1:e forskningsingenjörerna Maria Fredriksson och Rickard Garvare deltagit i utvärderingsarbetet.

Några teoretiska utgångspunkter

I och med skriftspråkets utveckling byggdes särskilda hus för lärande. Husen kallades skola. Inrättandet av skolor väckte frågor om vad som ska läras, hur detta lärande ska ske och varför visst stoff ska väljas ut för lärande (Stensmo 1994). Det finns många bud om vad som är skolans uppgift. Buden kan, enligt Stensmo (1994), sammanfattas i följande punkter:

- Skolan skall i huvudsak förbereda för arbetslivet
- Skolan skall i huvudsak vara allmänbildande
- Skolan skall i huvudsak vara personlighetsutvecklande
- Skolan skall i huvudsak fostra demokratiska medborgare

En skolas verksamhet styrs av avsikter (Svensson 1995). Utbildning ingår i en samhällelig kontext och har ett syfte. Skolans pedagogiska arbete sker inom ramar bestämda av samhället (Smith & Lovat 1996). För att styra och kontrollera en utbildning utfärdar statsmakten styrdokument.

All planering för utbildning och undervisning rör frågor om vad som ska vetas och hur detta vetande ska förmedlas. Ett läroplansarbete fokuserar antingen lärandets innehåll eller dess form. Vid fokus på innehåll omfattar läroplanen de ämnen eller de kunskapsområden undervisningen ska innehålla samt de motiv som finns bakom valen. Vid fokus på form beskrivs i läroplanen de aktiviteter eller inlärningsprocesser som eleven ska genomgå. Samhällets val av läroplan bestäms av bland annat historiska, ekonomiska, sociala och kulturella omständigheter (Stensmo 1994).

Skolan som institution

Skolan är inom den offentliga sektorn en nyttighet. Nyttigheter som angår alla samhällsinvånare, oberoende av var de bor i landet, är nationella nyttigheter. Skolan är en nationell nyttighet och bör därmed tillkomma alla på lika villkor. Lokala nyttigheter är nyttigheter som angår speciella gemenskaper, exempelvis sammanslutningar av individer. Lokala nyttigheter tillhandahåller varor eller tjänster som uttrycker lokala preferenser och lokala förutsättningar. Lokala nyttigheter är av betydelse för ett speciellt område och för individerna där (Lane 1992).

Enligt Lane (1992) bör nationella nyttigheter fördelas enligt en centraliserad modell, medan lokala nyttigheter bör fördelas enligt en decentraliserad modell. Skolan kan betraktas både som en nationell och en lokal nyttighet och detta gör det svårt att avgöra vilket synsätt som så att säga kan anses vara rätt eller fel. En ökad decentralisering av skolan ger utrymme för lokal flexibilitet, lokalt engagemang och lokalt ansvar. Men det kan också leda till större olikheter i service med stora skillnader i kostnader. Mindre central styrning minskar byråkratin och den administrativa överbyggnaden, men det är inte säkert att det ökade spelutrymmet går till de professionella inom skolverksamheten. Mindre statlig kontroll kan ge mer utrymme för lokal politik och lokal administration, vilket kanske inte befrämjar skolnyttigheten i ett nationellt perspektiv.

Skolan som organisation

En organisation är ett redskap för att utföra vissa bestämda uppgifter och nå vissa syften eller mål (Liljequist 1994). Enligt Berg (1999) kan organisationer indelas i horisontella och vertikala styrstrukturer. Den horisontella styrstrukturen visar innehållet i de uppgifter som organisationen ska utföra samt den för verksamhetens innehåll viktiga relationen mellan organisation och omvärld. Den vertikala styrstrukturen visar organisationens inre uppbyggnad och hur den går tillväga för att utföra sina uppgifter.

Ett vinstdrivande företag och en skola är, enligt Berg (1999), exempel på organisationer med olika styrstrukturer på det horisontella planet. Den ena organisationen är marknadsorienterad och styrs av lagen om tillgång och efterfrågan. Den andra organisationen styrs av regler som utfärdats genom politiska beslut och är mer oberoende

av olika marknadskrafter. Det finns också organisationer med en blandad styrstruktur. I den vertikala styrstrukturen skapar, enligt Berg (1999), centralisering en grund för styrformer såsom regel och resultatstyrning och decentralisering för ram- och målstyrning. Under de senaste 10 till 15 åren har den tidigare detalj- och hårt regelstyrda skolan förändrats till ett skolsystem som är mer mål- och resultatstyrt (Lindensjö & Lundgren 2000).

Olika bilder av skolan som organisation

Skolan som organisation är komplex. Genom att betona olika faktorer ges olika bilder av skolan. Om exempelvis den pedagogiskt utbildade personalen står i fokus, beskrivs skolan som en professionell organisation. Om istället attityder, värderingar eller normer bland skolans personal står i fokus, beskrivs skolans skolkultur. (Berg & Wallin 1982).

17

Några teoretiska
utgångspunkter

Skolan som professionell organisation

För att en profession ska uppstå krävs ett accepterande av omgivningen. Ett uttryck för en professions godtagande är arten och graden av autonomi som omvärlden tilldömer yrkesgruppen. Det handlar om det faktiska handlingsutrymmet en yrkesgrupp har för självständiga beslut och handlingar (Berg 1999).

Lärare som profession har autonomi utifrån minst två synvinklar dels i form av individuell autonomi, dels i form av kollektiv autonomi. Den form av autonomi som den enskilda läraren av tradition har i själva undervisningssituationen benämns individuell autonomi. Detta för att den fokuserar lärarens verksamhet som enskild individ. Den form av autonomi som är mer knuten till skolan som organisation och som tar tillvara det handlingsutrymme som finns innanför de gränser som omvärlden tillerkänt professionen benämns kollektiv autonomi (Berg 1999).

Yrkesrelationen mellan skolans olika personalkategorier kännetecknas, enligt Berg (1999), av mer eller mindre strikt arbetsdelning. Exempelvis ansvarar lärare för klassrumsverksamheten och skollära för arbetsorganisationen och de två yrkesgrupperna blandar sig i undantagsfall i varandras verksamhetsområden.

Skolkultur

Kultur handlar om normer som styr vad som är rätt, orätt, gott, ont et cetera. Kultur är ett abstrakt fenomen som ständigt finns närvarande i en skolas olika aktiviteter. Skoldokument såsom schema, tjänstefördelning, skolkatalog och arbetsplaner speglar den dominerande skolkulturen. Vidare uttrycks skolkulturen i exempelvis lärares informella samtal i personalrummet, föräldramöten, klasskonferenser, ämneskonferenser och så vidare. Skolkultur är, enligt Berg (1999), en viktig styrkälla för den enskilde skolans verksamhet och är därmed en betydande faktor vid utvecklingsarbete.

Skolkulturer varierar mellan olika skolor, till och med inom en och samma skola. Detta beror på olika skolors och skolformers historiska traditioner. Förskollärarna inom barnomsorgen har yrkes-traditioner med samarbetsinriktade arbetssätt och arbetsformer. Grundskollärarna har sina rötter i folkskolan med dess bildningstraditioner och gymnasielärares arbetssätt och arbetsformer kan föras tillbaka till en mer urvalsinriktad skolform. Yrkeslärarna har sin yrkestredition i ett annat yrke, än att vara lärare. Övrig skolpersonals yrkes-traditioner påverkar också, likaså den miljö där den enskilda skolan verkar. Även om olika skolor har flera olika kulturer finns det oftast en kultur som dominerar och därmed har ett större inflytande över skolans verksamhet (Berg 1999).

Pedagogiska arbetssätt

Undervisningsmetoder utarbetas kring det som i olika tider betraktas som viktig kunskap. Bedömningen av vad som är viktig kunskap förändras oavbrutet. Även undervisningsmetoderna växlar när samhällen, ideologier och människor förändras. Varje undervisningsmetod är beroende av den organisatoriska och den faktiska skolverklighet den verkar i (Arfwedson & Arfwedson 1993).

Undervisningsmodeller

Undervisning är ett målinriktat arbete där läraren ska leda och inspirera eleven att lära in fastställda kunskaper och färdigheter, det vill säga lärandets produkter. Läraren ska också lära eleven lära in själva lärandets mekanik, det vill säga lärandets processer. För att göra detta finns olika undervisningsmodeller, exempelvis reformpedagogiska, vetenskapsorienterade, undervisningsteknologiska och bildnings-

teoretiska modeller. Bakom varje modell finns antaganden om synen på människan som lärande varelse, synen på bildningens eller utbildningens intentioner och i samband med det en uppfattning om skolans roll i samhället förenad med en uppfattning om samhällets önskvärda utveckling (Arfwedson 1998).

I de reformpedagogiska undervisningsmodellerna självförverkligas eleverna genom självvalda och självstyrda aktiviteter. Undervisningsplaneringen sker gemensamt, vilket kräver ett samarbetsinriktat och solidariskt förhållningssätt mellan lärare och elever. De kanske viktigaste och mest använda reformpedagogiska undervisningsmodellerna är, enligt Arfwedson (1998), projektundervisning, erfarenhetsbaserad undervisning, praktiskt lärande och handlingsorienterad undervisning.

I klassrumspraktiken förekommer, enligt Arfwedson (1998), vanligtvis inga renodlade undervisningsmodeller, utan lärarna orienterar sig vanligtvis i en bestämd riktning som anpassas och kompletteras efter lärarens och elevernas situationer och möjligheter.

Lärare som professionella yrkesutövare

Lärarprofessionalism kan definieras som förmågan att undervisa, det vill säga att göra den mest svårtillgängliga kunskap begriplig (Östman 2000). Som yrkesutövare arrangerar lärare undervisning (Sträng & Dimenäs 2000). Inläring följer inte av undervisning, utan av elevernas skicklighet att hantera studieprocessen. Kärnan i studieprocessen är lärarens förmåga att på olika sätt underlätta elevernas lärande. Framgångsrik undervisning handlar om i vilken omfattning lärarna kan inspirera eleverna och underlätta för dem att få tillgång till den kunskap som ska läras (Isberg 1996). En professionell lärare kan omsätta sitt teoretiska kunnande till ett konkret innehåll med en bra pedagogisk struktur (Östman 2000).

Lärande i praktiken

Skola och utbildning är viktiga för lärande, men lärande sker även i andra miljöer. Många av de kunskaper och färdigheter som människor behöver förvärvas i andra sammanhang, exempelvis i familjer, bland vänner och kamrater och på arbetsplatser (Säljö 2000).

All kunskap har en tyst struktur. Det innebär att det finns kunskaper som vi har kännedom om, men som vi inte kan förklara. Denna

tysta kunskap kan den som lär inte läsa sig till. För att kunna förstå denna tysta kunskap måste den som lär ha erfarenheter från de sammanhang där kunskapen ingår eller äger rum. Praktiken framhålls, vid denna form av kunskap, som kunskapens grund. Tillägnandet av denna form av kunskap sker således genom samspel mellan individer i relation till en social praktik (Carlgren 1999).

Att gå i lära hos en mästare har länge varit det huvudsakliga sättet att bli invigd i ett yrkes färdigheter, kunskaper och värden. Enligt Nielsen och Kvale (2000) är mästarlärares fyra huvudaspekter praxisgemenskap, tillägnandet av yrkesidentitet, lärande utan formell undervisning och utvärdering genom praktik. Lärandet sker, enligt Rasmussen (2000), genom legitimt, perifert deltagande i en praxisgemenskap.

Yrkesinriktad handledning

Handledning är, enligt Tveiten (2000), ett viktigt komplement till annan pedagogisk verksamhet och kan beskrivas som professionell assistans i individers och grupperas lärande och utveckling. Professionell assistans förutsätter att handledaren har kompetens att handleda, både vad gäller formell- och reell kompetens.

Handledning är en pedagogisk process som sätter in den lärandes upplevelser och erfarenheter i ett yrkesmässigt sammanhang. Handledarens uppgift är att ge denna aktivitet både tid och handlingsrum, det vill säga tid för reflektion, tid att bearbeta och tid för att utpröva. Handledarens uppgift är att möta den lärande med tillit och tilltro, om att hon eller han kommer att kunna bemästra sin uppgift. Handledaren måste, för att den lärande ska våga ge sig in i det okända, skapa en trygg ram runt utbildnings- och handledningssituationerna (Tveiten 2000).

Inom hantverksinriktade yrkesutbildningar spelar handledning en avgörande roll. Lärlingar har i alla tider fått handledning av sin mästare. Mästaren förvaltar hantverksyrkets ackumulerade kunskap, en kunskap som till stor del var outtalad eller tyst. Handledningen följde ofta mönstret; demonstration, tillämpning och korrigerande (Lauvås & Handal 2001).

Handledning som reflektion över handling är ett komplement till och en fördjupning av den traditionella hantverksmodellens handledning. Denna form av handledning går mer ut på att hjälpa yrkes-

utövare och de som utbildar sig till ett yrke att bli medvetna om grunderna för deras yrke, än på att förmedla hur en riktig yrkesutövning ser ut. Genom att medvetandegöra den egna yrkeskunskapen ökar möjligheterna att förändra och utveckla kunskapsbasen (Lauvås & Handal 2001).

Dessa två handledningsmodeller, det vill säga handledning inom hantverksinriktad yrkesutbildning och handledning som baseras på handling och reflektion, har olika kännetecken och fyller olika funktioner. Det är viktigt att ha i åtanke att de två handledningsmodellerna är komplementära utbildnings- och handledningsformer (Lauvås & Handal 2001).

Att reflektera före, under och efter en handling är avgörande för att ett yrkesutövande ska bli bra. Reflektion i relation till en handling behöver naturligtvis inte ske i ett handledningssammanhang, men med hjälp av en handledare kan reflektionen bana väg för en djupare reflektion. Handledning bör ha som mål att påvisa relationen mellan teori och praktik (Tveiten 2000).

Yrkesutbildningens framväxt

Yrkesutbildningens framväxt

Yrkesutbildningen har en lång tradition. Tidigare var den helt arbetsplatsförlagd, hade arbetsgivare som huvudmän och reglerades av näringslivets intressenter. Med tiden kom yrkesutbildningen att förändras med avseende på såväl form och innehåll som huvudmän och reglering. Yrkesutbildningen kom att delas i teoretisk undervisning, som genomfördes i skolans regi, och praktisk undervisning, som genomfördes i yrkesverksamhetens regi. Till en början var skolan ansvarig endast för den skolförlagda undervisningsdelen, men så småningom kom den, bland annat genom skolverkstädernas tillkomst, att få större inflytande över yrkesutbildningens utveckling (Nilsson 1981; Lindell 1992; Hedman 2001).

Motiven för att bygga ut yrkesutbildningen under 1930- och 1940-talen var främst social- och arbetsmarknadspolitiska. Arbetslivets utveckling med bland annat ökad arbetstakt, specialisering och dyrbara maskiner ställde under 1950-talet krav på en kraftigt ökad skolmässig yrkesutbildning. Utbyggnaden av yrkesskolväsendet kom att ske i mycket snabb takt och antalet elever ökade explosionsartat (Larsson 2001).

Yrkesutbildningens genombrottstid

I början av 1960-talet ägde yrkesutbildningens definitiva genombrott rum. Över hela Sverige startades yrkesskolor som gav yrkeskurser inom allt fler yrkesområden. Antalet elever mångdubblades. Ökningen berodde dels på industrins utveckling, som på grund av mer invecklad produktionsteknik och mer komplicerad arbetsorganisation krävde en grundläggande skolmässig yrkesutbildning, dels på de goda skolkonjunkturerna med bland annat uppbyggandet av grundskolan och

en expansion av all sekundär utbildning (Holmberg 2000; Larsson 2001).

Vid mitten av 1960-talet blev yrkesutbildningen mer enhetlig. Den styrdes centralt av Skolöverstyrelsen, som 1964 tog över Kungliga Överstyrelsen för Yrkesutbildningens arbetsuppgifter (Nilsson 1981). Det starka lokala inflytandet över exempelvis vilka utbildningar som skulle anordnas, vad de skulle innehålla och hur de skulle utformas försvagades. Skolöverstyrelsen införde enhetliga, generella läroplaner och rationaliserade yrkesutbildningen. De ansåg att man med hjälp av den nya utbildningsteknologin, såsom självinstruerande hjälpmedel och centralt utarbetade arbetsinstruktioner, skulle kunna minska utbildningstiden utan att yrkesutbildningens kvalitet försämrades. I många yrkesutbildningar infördes ett stationsutbildningssystem, där eleverna växlade studieplatser efter ett särskilt planeringsschema och yrkesläraren fungerade som handledare. Det nya stationsutbildningssystemet innebar att yrkesläraren med karaktärsdrag av mästare - med verkliga arbetsobjekt och tillverkning av riktiga produkter - ersattes av en yrkeslärare med en mer skolmässigt utformad lärarroll. Undervisningen förändrades och genomfördes nu via olika metodiskt tillrättalagda övningsobjekt (Larsson 2001).

En sammanhållen gymnasieskola

År 1963 tillsattes en utredning om yrkesutbildningens framtida uppgifter, innehåll och organisation. Utgångspunkterna för arbetet var bland annat att öka integrationen mellan olika utbildningsformer, att tillgodose alla ungdomars behov av kunskap i allmänna ämnen - oberoende av utbildningsinriktning såsom teoretiskt eller praktiskt orienterad utbildning - samt att sträva efter förbättrade kontakter mellan arbetsliv och skolmässig yrkesutbildning. Yrkesutbildningsberedningen redovisade sina förslag i åtta betänkanden. Huvudbetänkandet, som kom 1966, innehöll riktlinjer för en enhetlig, sammanhållen gymnasial skola. Propositionen lades fram under våren 1968 av utbildningsminister Olof Palme. I december 1968 beslutade riksdagen, i partipolitisk enighet, att yrkesskolan skulle integreras med gymnasiet och de nybildade fackskolorna (Axelsson & Wallin 1984; Larsson 2001).

Gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning

I den *integrerade gymnasieskolan*, som startade hösten 1971, var det framför allt yrkesutbildningarna som förändrades. Yrkesutbildningarna fördes samman till 13 breda utbildningslinjer med successiv specialisering. Utbildningarna blev tvååriga. Undervisningen omfattade både yrkesteknik och allmänna ämnen. Tiden för undervisningen i yrkesteknik, det vill säga arbetsteknik och fackteori, minskades samtidigt som tiden för de allmänna ämnena utökades. Den nya integrerade gymnasieskolan erbjöd endast en påbörjad yrkesinriktad utbildning, som förväntades fullföljas i arbetslivet (Nilsson 1981, Axelson & Wallin 1984; Holmberg 2000).

Gymnasieskolan hade även specialkurser av olika längd, exempelvis frisör-, optiker- eller urmakarutbildning (Larsson 2001). Det fanns omkring 450 olika specialkurser, som varierade från skola till skola (Richardson 1994). Specialkurserna var snävare och mer inriktade mot bestämda yrken (Nilsson 1981).

I debatten om den integrerade gymnasieskolan framfördes kritik mot att studieorganisationen inte var tillräckligt flexibel för att möta skilda krav. Kritik framfördes också mot att det endast var till namnet som gymnasieskolan var en integrerad skolform. Den präglades helt av den klara åtskillnad som gällde för de tidigare skolformerna och en tydlig gräns gick mellan yrkesförberedande utbildning för manuellt inriktade yrken och en teoretiskt inriktad utbildning som förberedelse för akademiska studier. Det var mot bakgrund av bland annat detta som en ny gymnasieutredning tillsattes 1976. Den fick i uppdrag att se över gymnasieskolans organisation. Utredningsarbetet pågick i över fem år och huvudbetänkandet presenterades 1981 (SOU 1981:96).

I betänkandet *En reformerad gymnasieskola* försökte utredarna både lösa problemen inom den integrerade gymnasieskolan och beakta kraven från arbetsmarknad och samhälle. När det gällde problemen inom gymnasieskolan föreslog utredarna att alla linjer skulle innehålla både teoretiska och praktiska inslag, att alla elever skulle få både yrkes- och studieförberedelse samt minst tre veckors arbetslivspraktik varje läsår. När det gällde arbetsmarknad och samhälle visade utredarna på ett behov av icke traditionella kombinationer av utbildningar. Vidare påpekade de att arbetslivets fortgående demokratisering krävde särskilda utbildningsinsatser (SOU 1981:96; Richardson 1994). Utredningens förslag var kanske för visionärt och radikalt, för det lades till handlingarna utan åtgärd (Helgeson & Johansson 1992).

Expertgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY), som tillsattes 1984, fann att de yrkesförberedande utbildningarna borde ge både breddning och fördjupning. Expertgruppen föreslog till följd därav en förlängning av studietiden med ytterligare ett utbildningsår och en ökning av tiden för allmänna ämnen. ÖGY fann också att samtliga yrkesutbildningar borde innehålla någon del arbetsplatsförlagd utbildning och föreslog att den skulle omfatta minst 10 procent av den totala studietiden under år 1 och 2, med huvuddelen av tiden i år 2. Under det tredje året skulle andelen arbetsplatsförlagd utbildning vara ca 60 procent av läsåret, vilket innebar, i princip, tre dagar per vecka i arbetslivet (SOU 1986:2 s21). Våren 1988 lades propositionen *Utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan* (Prop. 1987/88:102) fram och blev startskottet för en omfattande försöksverksamhet i många kommuner.

Efter flera år av utredande reformerades gymnasieskolan 1991. I propositionen *Växa med kunskaper - om gymnasieskolan och vuxenutbildningen* angavs riktlinjerna för den nya gymnasieskolan. Alla ungdomar mellan 16 och 20 år skall erbjudas utbildning och utrymme för både personliga val och lokal profilering stärktes. Utbildningen organiserades i 16 nationella program, som successivt delas i grenar som kan vara nationella eller lokala. Dessutom inrättades ett individuellt program för ungdomar med mer personliga behov. Alla utbildningsprogram blev treåriga och innehöll, förutom karaktärsämnen, en kärna av allmänna ämnen som alla elever skall läsa oavsett programval. Den gemensamma kärnämnesdelen upptar cirka 40 procent av undervisningstiden. På de 13 yrkesförberedande programmen skall minst 15 veckor av den totala studietiden vara arbetsplats-

förlagd (Prop. 1990/91:85; Holmberg 2000).

Arbetsplatsförlagd utbildning

Arbetsplatsförlagd utbildning (APU) innebär att delar av den yrkesförberedande utbildningen sker på en arbetsplats. Det är, enligt gymnasieförordningen, skolhuvudmannen, oftast styrelsen för utbildningen, som beslutar hur stor del av de 15 veckorna som skall fördelas på vart och ett av de tre utbildningsåren. Styrelsen för utbildningen ansvarar för att APU:n uppfyller kraven. Styrelsen ansvarar också för anskaffandet av erforderligt antal APU-platser samt för att det i skolplanen redovisas vilka arbetslivskontakter som upprättats. Endast kurser i yrkesämnen får arbetsplatsförläggas (UFB 2 1996/97).

Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen skall planeras och genomföras med utgångspunkt i de utbildnings- och undervisningsmål som fastställts. APU:n skall ske under ledning av handledare som är kunnig inom yrkesområdet och som har handledarutbildning. Det är skolhuvudmannens ansvar att försäkra sig om att handledaren har den kompetens som krävs samt besluta om huruvida handledarutbildning skall anordnas (Prop. 1990/91:85).

Kvalificerad yrkesutbildning

Kvalificerad yrkesutbildning

Kvalificerad yrkesutbildning är ett utbildningssystem som står organisatoriskt fri från andra befintliga system. Utbildningen ger fördjupade teoretiska (aktuella vetenskapliga forskningsresultat) och praktiska (genererade i produktionen) kunskaper, vilka krävs för att självständigt och i arbetslag utföra kvalificerade arbetsuppgifter i en modernt organiserad produktion av varor och tjänster. Utbildningen utformas i nära samverkan med arbetslivet. Den innefattar arbetsplatsförlagd utbildning, så kallad Lärande i arbete (LIA). Arbetslivet deltar också aktivt i själva genomförandet av utbildningen (Prop. 1995/96:145).

Den kvalificerade yrkesutbildningens tillkomsthistoria

I mars 1996 fattade regeringen beslut om försöksverksamhet med kvalificerad yrkesutbildning. Försöksverksamheten syftade till att belysa arbetslivets och de studerandes intresse för denna typ av utbildning samt ge underlag för ställningstaganden till hur utbildning av detta slag skulle kunna utformas och inordnas i nuvarande utbildningssystem (SOU 1999:119).

Den kvalificerade yrkesutbildningens tillkomsthistoria inleddes med att regeringen tillsatte en särskild utredare³ för att belysa behovet av en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Betänkandet Yrkeshögskola, Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning (SOU 1995:38) presenterades i april 1995. I utredningen skildrades

³ Rolf Nordanskog, utbildningschef vid Volvo Personvagnar AB, Motor i Skövde, förordnades av utbildningsminister Per Unckel att som särskild utredare leda utredningsarbetet.

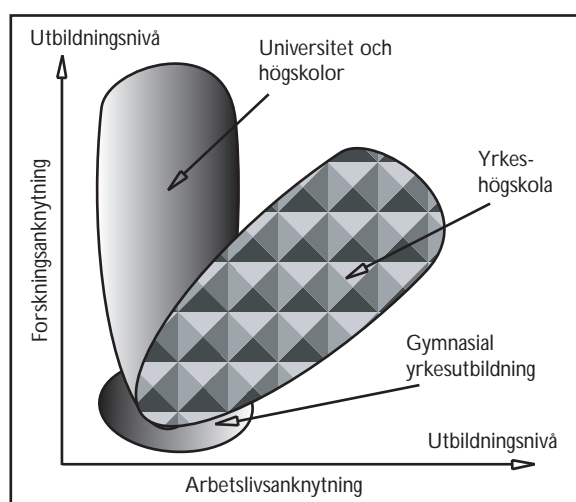
arbetslivets utveckling på gängse sätt, det vill säga att varu-
produktionen minskar och den privata tjänstesektorn ökar, att
förändringstakten tilltar såväl i teknisk som organisatorisk mening
och att kunskaper och färdigheter, som tidigare räckte för en hel livs-
karriär, nu kan vara föråldrade inom loppet av några få år. Utred-
ningen betonade särskilt yrkesövergripande kompetensområden som
viktiga för fortsatt förkovran (SOU 1999:119).

Historiskt sett byggde utredningen på krav som främst några av
landets arbetsgivarorganisationer länge framfört; att Sverige måste
få en genuint kvalificerad yrkesutbildad arbetsstyrka. Utredningen
kan också ses som besläktad med ett flertal propåer och utredningar
som genom åren argumenterat för olika former av mellanexamina.
De tidigare fyraåriga tekniska gymnasierna används ofta som refe-
rens för att visa att förhållandevis korta utbildningar kan ge en mycket
användbar kompetens (SOU 1999:119).

Utredarna inspirerades av Tysklands duala lärlings- och gesäll-
system för inskolning på arbetsplatserna och tydliga gradering av
yrkeskompetens med mästarvärdighet som den högsta nivån. Även
de finska försöken med yrkeshögskoleutbildning var en viktig inspi-
rationskälla. I betänkandet definierar utredarna kvalificerad eftergym-
nasial yrkesutbildning (SOU 1999:119).

*Med kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning avses utbildning,
som bygger på grundläggande utbildning i gymnasieskolan och
ev. på praktik, ger fördjupad eller specialiserad yrkeskompetens
men inte nödvändigtvis färdigutbildning, i väsentliga delar hand-
lar om praktiskt tillämpning av känd kunskap och teknik, inte är
akademisk i traditionell mening, samt syftar i första hand till verk-
samhet inom näringslivet. (SOU 1995:38 s55)*

Utredarna gör också, enligt SOU 1999:119, ett försök att placera den
kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen i förhållande till
nuvarande utbildningsformer. Detta illustreras med figur 1 på nästa
sida hämtad ur utredningens betänkande. Den kvalificerade
eftergymnasiala yrkesutbildningen betecknas i figuren som "Yrkes-
högskola".

(Källa: SOU 1995:38 s 61)

Figur 1. Utredningens inplacering av den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen, här betecknad Yrkes-högskola.

Remissbehandlingen av betänkandet visade att utredningen i flera delar uppfattades som kontroversiell. Det var gott om arga kritiker. Idén om en fristående yrkeshögskola möttes på flera håll med kommentarer om ett inrättande av en "B-högskola". Många reagerade på utredningens positiva värdering av "inte akademisk i traditionell mening". Ett flertal universitets- och högskoleremisser påpekade att det redan fanns många akademiska utbildningar som är starkt yrkesinriktade med betydande inslag av yrkespraktik. Positiva till utredningens förslag var bland annat SAF och många av länsstyrelserna och kommunerna (SOU 1999:119).

I propositionen *Kvalificerad yrkesutbildning* m.m. (Prop. 1995/96:145), markerade regeringen att många akademiska utbildningar är tydligt yrkesinriktade. Den betonade också att den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen skall förankras "både i vetenskap och i arbetslivet". Med anledning av de många negativa remisserna från högskolevärlden tog regeringen avstånd från förslaget om en fristående yrkeshögskola. Regeringen motiverade den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen med framför allt arbetsmarknadens krav, där bland annat tillväxtmotivet betonades starkt. Regeringen föreslog en försöksverksamhet (SOU 1999:119).

Försöksverksamhet med kvalificerad yrkesutbildning

Försöksverksamheten leds av en organisationskommitté. Kommitténs arbete regleras av Lag om en försöksverksamhet med viss kvalificerad yrkesutbildning (SFS 1996:339) och Förordning om en försöksverksamhet med viss kvalificerad yrkesutbildning (SFS 1996:372). Kommittén gick ut med en inbjudan till universitet och högskolor, kommuner, gymnasieskolor, skolenheter med Komvux, landsting, utbildningsföretag med flera om att delta i försöksverksamheten. Av inbjudan framgick att kommittén inte finansierade befintliga eller lätt modifierade utbildningar, eftersom syftet med försöksverksamheten var att åstadkomma en ny eftergymnasial yrkesutbildning. Ett annat krav för att få medel beviljade var att arbetslivet engagerades i genomförandet av utbildningen samt att det i arbetslivet fanns ett verkligt behov av den kompetens som utbildningen avsåg att ge. Tillsammans med ansökan om att få delta i försöksverksamheten skulle en utbildningsplan insändas (SOU 1999:119).

Utbildningarnas omfattning anges i KY-poäng. En poäng motsvarar en utbildningsvecka. Utbildningsprogrammen varierar från 40 till 120 poäng. För utbildningar som omfattar minst 80 poäng har den studerande rätt att få ett examensbevis på en kvalificerad yrkesutbildningsexamen, förutsatt att han eller hon är godkänd på alla moment som ingår i utbildningen. Behörighetskraven för att antas till utbildningen är i princip de samma som för högskolan. Kommittén får medge att andra erfarenheter än gymnasial utbildning ger tillträde till utbildningen. Behörighetsreglerna får inte utformas så att de verkar segregera. All utbildning är riksrekryterande. Under hela utbildningstiden och under samtliga moment har de studerande rätt till studiemedel enligt gällande studiestödsregler (SOU 1999:119).

Under det första verksamhetsåret beviljade kommittén 1 728 utbildningsplatser, under andra året 1982 och under det tredje verksamhetsåret 1 542 (SOU 1999:119). Under åren 2000-2001 omfattar den kvalificerade yrkesutbildningens försöksverksamhet 12 000 årsstudieplatser (Prop. 2000/01:63).

Lärande i arbete

För att de studerande ska få del av och kunna tillägna sig den kunskap som genereras i produktionen och få erfarenhet av villkoren i arbetslivet i branschen arbetsplatsförläggs cirka en tredjedel av ut-

bildningstiden. Lärande i arbete (LIA) syftar till att eleverna skall tillföras och få möjlighet att bearbeta nytt kunskapsstoff, till skillnad mot praktik som innebär tillämpning av utbildningsteoretiska moment. För att ett lärande i arbete ska kunna komma till stånd krävs en modern arbetsorganisation och att arbetsplatsen håller på att utvecklas mot en lärande organisation (SOU 1999:119).

Syftet med LIA är inte bara att skapa förtroendet med yrkesområdet, utan också att lägga grunden för fortsatt utveckling i arbetslivet. Under denna del av utbildningen ska den studerande tillämpa ett helhets- och systemperspektiv, träna upp sin analytiska förmåga samt utveckla sina färdigheter och personliga egenskaper. LIA kräver kvalificerad handledning och utrymme för reflexion och eftertanke (SOU 1999:119).

Likheter och skillnader mellan två skolsystem

Varje skolsystem har till huvuduppgift att meddela kunskaper. Vad som är kunskap varierar, både över tid och mellan olika områden. Det som är kunskap idag är inte det samma som det som var kunskap igår eller det som kommer att vara kunskap imorgon. Kunskap på ett ställe är inte självskrivet kunskap på andra ställen.

Kunskaper är av olika slag, som exempelvis fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet. Dessa kunskapsformer kompletterar varandra och förutsätter varandra. Kunskaper är som redskap och de utvecklas i ett samspel mellan vad som vill uppnås, det som redan finns, de problem som upplevs med anledning av befintlig kunskap samt de erfarenheter som görs. Kunskaper är beroende av sitt sammanhang och detta bildar grund för att göra kunskapen begriplig (SOU 1992:94).

De två skolsystemens huvuduppgifter

Gymnasieskolan har, enligt läroplanen för de frivilliga skolformerna, till huvuduppgift att "förmedla kunskaper och skapa förutsättningar för att eleverna skall tillägna sig och utveckla kunskaper" (Lpf94 s25). Gymnasieutbildningen skall "främja elevernas utveckling till ansvarskännande människor, som aktivt deltar i och utvecklar yrkes- och samhällslivet" (Lpf94 s25). Skolans uppgift är att "överföra värden, förmedla kunskaper och förbereda eleverna för att arbeta och verka i samhället" (Lpf94 s25).

Eleverna i gymnasieskolan ska genom sina studier få en bra grund för ett livslångt och livsvitt lärande. Enligt Skolverket (1999:121) innebär det livslånga lärandet att individen lär under hela livet. Det livsvida lärandet innebär att individen lär i andra miljöer och situa-

tioner, således inte enbart i skolan utan exempelvis på arbetsplatser.

Arbetslivet förändras snabbt, vilket medför förändrade krav på människors kunskaper och sätt att arbeta. Enligt läroplanen för de frivilliga skolformerna ska eleverna i gymnasieskolan få utveckla förmågan att ta initiativ och ansvar. De ska i skolan få lära sig att lösa problem, både självständigt och i grupp. Yrkeslivets snabba förändringar ställer krav på gränsöverskridanden mellan olika yrkesområden. För att lära sig hantera dess krav ska eleverna i gymnasieskolan få en medvetenhet om både egen och andras kompetens (Lpf94).

Den kvalificerade yrkesutbildningen har till huvuduppgift att "ge sådana fördjupade teoretiska och praktiska kunskaper som krävs för att självständigt och i arbetslag utföra kvalificerade uppgifter i ett modernt organiserat arbetsliv" (Prop. 2000/01:63 s11). Den kvalificerade yrkesutbildningen skall "präglas av såväl teoretiskt djup som en stark arbetslivsanknytning" (Prop. 2000/01:63 s5). Den kvalificerade yrkesutbildningen har "sin grund dels i kunskap som genererats i produktionen av varor och tjänster och dels i vetenskap" (Prop. 2000/01:63 s11). Utbildningarna ska utformas på sådant sätt att de håller hög kvalitet och når yrkesrelevans (Prop. 2000/01:63).

Jämförelsevis har de två utbildningssystemen samma huvuduppgift, det vill säga att förmedla kunskap. De förmedlar också samma slag av kunskap - fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet - men de skiljer sig åt med avseende på kunskapens bredd och kunskapens djup.

Gymnasieskolans verksamhet är mer inriktad mot att stödja elevernas allsidiga utveckling. Gymnasieskolan skall fördjupa och utveckla elevernas kunskaper som förberedelse för både yrkesverksamhet och studier samt för vuxenlivet som samhällsmedborgare. De skall också ge eleverna en sådan grund att de har beredskap för förändringar i både arbets- och samhällsliv. Kvalificerad yrkesutbildning är mer inriktad mot att ge de studerande fördjupade teoretiska och praktiska kunskaper. Den kvalificerade yrkesutbildningen skall ge de studerande yrkesrelevant utbildning för att möta arbetslivets behov av kvalificerad arbetskraft för produktion och produktionsutveckling.

Sammanfattningsvis kan sägas att gymnasieskolan meddelar kunskaper inom ett brett kunskapsområde med allmänna, generella och hållbara kunskaper. De inriktar sig på att både förbereda eleverna för arbetslivet, vara allmänbildande och personlighetsutvecklande, samt

att fostra demokratiska medborgare. Den kvalificerade yrkesutbildningen, som meddelar djupare yrkesspecifika teoretiska och praktiska kunskaper för anställning i produktionen, förbereder i huvudsak de studerande för arbetslivet.

Styrningen av de två utbildningssystemen

Gymnasieskolan regleras av skollag, förordning, nationell läroplan och kursplaner. Riksdagen stiftar skollagen. Regeringen utfärdar sedan gymnasieförordningen och läroplanen för det frivilliga skolväsendet samt kursplaner för kärnämnena. På uppdrag av regeringen utarbetar Skolverket kursplaner för karaktärsämnena och betygskriterier för både kärn- och karaktärsämnena. För grundutbildning av lärare ansvarar staten.

Huvudman för gymnasieskolorna är vanligtvis kommunerna. Detta innebär att kommunerna har till uppgift att inom de statliga ramarna verkställa utbildningsuppdraget. De ska genom exempelvis en politisk nämnd säkerställa att det finns lokaler, utrustning, läromedel och personal, för att kunna uppfylla fastställda mål. Kommunen ska upprätta en skolplan. I den ska det framgå hur de ska gå tillväga för att förverkliga den nationella läroplanens mål. De ska alltså styra, följa upp, kontrollera och utveckla skolverksamheten. Mål och riktlinjer gäller lika för alla skolor i landet (Alexandersson 1999, Berg, Groth, Nyttell & Söderberg 1999, Svensson 1995).

Skolverket utövar tillsyn, det vill säga följer upp och utvärderar skolverksamheten på nationell nivå. Skolverkets utvärderingar handlar om både formell tillsyn, resultatuppföljning och verksamhetsutvärdering.

Kvalificerad yrkesutbildning regleras av lag och förordning. Riksdagen stiftar lagen och regeringen utfärdar förordningen. Det skall för varje utbildning finnas en utbildningsplan. Den utarbetas av utbildningsanordnarna och skall disponeras enligt den uppställning som kommittén för kvalificerad yrkesutbildning (KY-kommittén) anger. Utbildningsplanen godkänns av KY-kommittén och kan inte ändras utan ett nytt beslut av kommittén. KY-kommittén utfärdar, till stöd för utbildningsanordnarnas arbete, dels anvisningar för ansökan om att få starta en utbildning, dels allmänna råd och föreskrifter (Lag 1996:339, Förordning 1996:372, SOU 1999:119).

Utbildningsplanen innehåller bland annat utbildningens namn, inriktning och omfattning. Den innehåller ansvarig utbildningsanordnare och övriga utbildningsanordnare, samt en beskrivning av ledningsgruppen. Utbildningsplanen innehåller också utbildningens övergripande mål och huvudsakliga uppläggning, samt organiseringen av utbildningen och lärande i arbete. Den innehåller omfattningen av utbildningens olika delar, kursplaner och mål för kurser eller huvudmoment samt inriktningen av lärande i arbete. Utbildningsplanen innehåller också uppgifter om kompetenskrav på den personal som skall medverka i utbildningen och uppgifter om de förkunskapskrav och andra villkor som gäller för de elever som vill påbörja utbildningen samt urvalsgrunder, principer för betygssättning och former för kunskapskontroll. Utbildningsplanen innehåller examensbenämning alternativt utbildningsbevis samt uppgifter om tillgodoräknande vid eventuella studier på högskola eller universitet. Under 1997 startade KY-kommittén en organiserad tillsyn av utbildningarnas verksamheter (Lag 1996:339, Förordning 1996:372, SOU 1999:119).

Jämförelsevis regleras de två utbildningssystemen av snarlika styrdokument, såsom lag och förordning, nationell läroplan respektive utbildningsplan samt kursplaner. Skillnaden mellan de två utbildningssystemen är att gymnasieskolan i högre grad än den kvalificerade yrkesutbildningen styrs av statliga regler.

Gymnasieskolan styrs förvisso i hög grad av statsmakten genom en tämligen detaljerad gymnasieförordning, men den kommunala friheten är större nu än tidigare. Nu styrs skolans innehåll enbart med mål och utvärderingar och inte genom detaljerade regler och särskilda bidrag. Tidigare reglerades skolan hårt med timplaner som styrde schemaläggning, tjänstefördelning och arbetstidsavtal. Skolan var en mycket tidsstyrd arbetsplats och lektionstimmen var ett grundelement. De enskilda skolorna kan nu själva bestämma sin tidsindelning och istället har kursplanerna blivit mycket viktiga (Svensson 1995). Skolans nuvarande styrsystem är mer inriktat på att utvärdera och kontrollera, än att ge direkta anvisningar om hur skolan ska vara utformad (Berg, Groth, Nyttell & Söderberg 1999).

Kvalificerad yrkesutbildning styrs utifrån bedömningar om den framtida efterfrågan på arbetskraft. Utbildningsanordnarna utarbetar tillsammans med representanter för arbetslivet den utbildningsplan som ligger som grund för ett utbildningsprogram. Arbetslivets medverkan och engagemang är av stor betydelse för utformningen av ut-

bildningen. Varken arbetslivet eller utbildningssektorn klarar av att på egen hand tillhandahålla en utbildning som kan svara mot efterfrågan från både arbetsliv och individ. Avgörande villkor för att ett utbildningsprogram skall komma till stånd är både att det finns ett verkligt behov i arbetslivet av den kompetens som utbildningen avser att ge och att arbetslivet engagerar sig i genomförandet av utbildningen. Arbetslivets medverkan är mycket viktig för att säkra utbildningarnas relevans och legitimitet (Prop. 2000/01:63).

Organiseringen av de två utbildningsverksamheterna

Gymnasieskolan styrs genom regler utarbetade och fastställda av riksdagen, regeringen och Skolverket. Skolan styrs också genom statliga medel för lärarutbildning och fortbildning av lärare och skolledare. Kommunerna (eller annan huvudman för skolan) ansvarar för att skolverksamheten genomförs inom de ramar som riksdagen och regeringen fastställt. Staten stödjer kommunerna finansiellt, men detaljreglerar inte skolverksamheten.

Huvudmannen, vanligtvis kommunerna, bär ansvaret för organisering och genomförande av skolverksamheten. Lärare och skolledare ansvarar på lokal nivå för omformandet av de nationella utbildningsmålen till undervisningsmål. Det finns en tydlig ansvarsfördelning mellan politiker, skolledare och lärare. Politikerna ansvarar för att mål och riktlinjer fastställs och att resurser finns så att det är möjligt för skolpersonalen att genomföra verksamheten (SOU 1992:94).

Gymnasieskolans utbildningsutbud styrs av statliga beslut. Inom gymnasieskolan finns idag 17 nationellt fastställda treåriga program. Nedan återges programmen och de olika inriktningarna.

- Barn- och fritidsprogrammet med inriktning mot Fritid eller Pedagogisk och social verksamhet.
- Byggprogrammet med inriktning mot Anläggning, Husbyggnad, Måleri eller Plåtslageri.
- Elprogrammet med inriktning mot Automation, Dator teknik, Elektronik eller Elteknik.
- Energi programmet med inriktning mot Drift- och underhållsteknik, Sjöfartsteknik eller VVS- och kylteknik.
- Estetiska programmet med inriktning mot Bild och formgivning, Dans, Musik eller Teater.

- Fordonsprogrammet med inriktning mot Flygteknik, Karoseri, Maskin- och lastbilsteknik, Personbilsteknik eller Transport.
- Handels- och administrationsprogrammet med inriktning mot Handel och service eller Turism och resor.
- Hantverksprogrammet
- Hotell- och restaurangprogrammet med inriktning mot Hotell eller Restaurang och måltidsservice.
- Industriprogrammet
- Livsmedelsprogrammet
- Medieprogrammet med inriktning mot Medieproduktion eller Tryckteknik.
- Naturbruksprogrammet
- Naturvetenskapsprogrammet med inriktning mot Naturvetenskap, Matematik och datavetenskap eller Miljövetenskap.
- Omvårdnadsprogrammet
- Samhällsvetenskapsprogrammet med inriktning mot Ekonomi, Kultur, Samhällsvetenskap eller Språk.
- Teknikprogrammet.

Av dessa program är 13 i första hand yrkesförberedande utbildningsprogram.

På gymnasieskolan studerade under läsåret 1999/2000 totalt 302 442 elever. Av dessa elever läste cirka 125 000 ett yrkesförberedande program. De två största yrkesförberedande programmen är Hotell- och restaurangprogrammet med cirka 14 000 elever och Barn- och fritidsprogrammet med cirka 13 000 elever (Ds 2000:62). De yrkesförberedande programmen avser inte ge en färdig utbildning, utan bara en grund för ett yrke. Den avslutande yrkesutbildningen ämnas ske i arbetslivet (Wallin 1997).

Kommunerna har frihet att inrätta gymnasieskolor. De bestämmer organisationen och beslutar om utbildningsutbudet. De är dock skyldiga att erbjuda alla de ungdomar i kommunen som slutfört grundskolan ett allsidigt urval av nationella utbildningsprogram. De är också skyldiga att anpassa antalet platser på de olika utbildningsprogrammen till elevernas önskemål. Kan inte en kommun erbjuda en utbildning som en ungdom önskar kan önskemålet tillgodoses genom att kommunen köper en utbildningsplats i en annan kommun. Alla kommuner kan inte, inom sina geografiska gränser, etablera gymnasieskolor för att ta emot de ungdomar som har rätt till gymna-

sial utbildning. I vissa fall kan en etablering vara oförnuftig, exempelvis i en liten tätort där det inte finns tillräckligt underlag för att få till stånd ett brett och kvalitativt bra utbildningsutbud. Ett alternativ till lösning för sådana kommuner är att genom samverkan sätta samman bra utbildningsutbud åt alla sina ungdomar (Skolverket Rapport 187, Prop. 1990/91:85).

Kommunerna är, för att minimera risken att bredden i utbildningsutbudet minskar, skyldig att erbjuda ungdomarna ett relativt omfattande utbildningsprogram. Detta innebär att mer än hälften av de nationella programmen skall finnas med i utbildningsutbudet. Antalet studieplatser i de olika programmen skall, som tidigare sagts, anpassas till elevernas önskemål. Anpassningen innebär inte, enligt propositionen 1990/91:85, "någon fullständig garanti för att envar i varje årsklass skall få just det program eller just den gren inom programmet som han eller hon har önskat" (s 58), men principiellt är det elevernas val som styr utvecklingen. Elevernas önskemål begränsas av dels att gymnasieskolans organisation inte klarar alltför snabba och tillfälliga svängningar i elevstudieval, dels att kommunen är skyldig att erbjuda ett allsidigt urval av nationella program. Inom de yrkesförberedande utbildningsprogrammen får tillfälliga strömningar mot ett visst yrke eller yrkesområde inte leda till att utbildningar för andra nationellt sett stora yrkesområden försvinner eller försummas i kommunens utbildningsutbud (Prop. 1990/91:85).

Kommunerna har möjlighet att anordna lokala inriktningar eller lokala kurser knutna till de nationella programmen. En lokal inriktning eller lokal kurs kan anordnas för att exempelvis tillmötesgå önskemål från elever eller för att tillgodose ett sådant lokalt eller regionalt utbildningsbehov som de nationellt fastställda inriktningarna och kurserna inte tar hänsyn till. Styrelsen för utbildningen i kommunen beslutar om att en lokal inriktning eller lokal kurs får inrättas. Politikerna i kommunen ansvarar för resurstilldelningen (Skolverket Rapport 187).

Kvalificerad yrkesutbildning leds under försöksverksamheten, som äger rum mellan åren 1996 och 2001 av en organisationskommitté (KY-kommittén) med ett underordnat kansli. Presumptiva utbildningsanordnare ansöker hos KY-kommittén om att få starta ett utbildningsprogram inom kvalificerad yrkesutbildning. I ansökan anholder de också om statsbidrag för genomförande av utbildningen. Kostnaderna ska förklaras och motiveras. En utbildning kan endast godkännas om

arbetslivet står för kostnaderna för den del av utbildningen som är förlagd till arbetslivet. Statsbidraget täcker således inte kostnader i samband med lärande i arbete. KY-kommittén beslutar om statsbidrag. Bidraget, som baseras på antal studerande, betalas ut månadsvis i efterskott. Den genomsnittliga kostnaden för en utbildningsplats bör inte överstiga 60 000 kronor per år. De studerande har under hela utbildningstiden och under samtliga moment rätt till studiemedel enligt gällande studiestödsregler (SOU 1999:119).

Ansökan om att få starta ett utbildningsprogram inom kvalificerad yrkesutbildning ska förutom äskande av statsbidrag innehålla uppgifter om bland annat ansvarig utbildningsanordnare, utbildningens namn, dess omfattning, antalet studerande och när utbildningen avses starta. Ansökan skall vidare innehålla en bedömning av arbetsmarknaden för dem som kommer att ha genomgått den sökta utbildningen. Denna bedömning bör innefatta inte enbart arbetsmarknaden inom den sektor utbildningen avser, utan också mera specifikt efterfrågan på den särskilda kompetens utbildningen avses ge. Det är inte sökandens bedömning som önskas, utan en redovisning av namngivna företags och organisationers bedömningar. Arbetslivet bör således involveras i ett tidigt skede i arbetet med en ansökan. Ansökan skall även innehålla en beskrivning av hur arbetslivet har medverkat vid utformningen av utbildningen, när kontakterna skett och vilka som varit inblandade. Ansökan skall också beskriva hur arbetsplatser till den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen säkerställs. Det kan göras genom att exempelvis en lista bifogas på företag eller organisationer som lovat åta sig uppgiften för en eller flera studerande (SOU 1999:119).

De utbildningsprogram som ges inom den kvalificerade yrkesutbildningen kategoriseras i branscher, inalles tolv branscher. Grupperingen avviker, enligt SOU 1999:119, från gängse branschindelning och därför återges en kort beskrivningen av de olika kategorierna (SOU 1999:119 s74).

- Bygg innehåller alla utbildningar som har med byggbranschen att göra. Hit räknas också energirådgivning.
- Ekonomi innehåller alla utbildningar inom ekonomi och handel. Hit räknas utbildningar inom försäljning.
- IT innehåller utbildningar som behandlar data- och multimediateknik. Hit hänförs även grafisk industri.

- Jord, skog och trädgård innehåller utbildningar inom jordbruk, skogsbruk och trädgårdsnäringen.
- Livsmedel innehåller utbildningar inom livsmedelsnäringen.
- Miljö innehåller utbildningar som behandlar den yttre miljön och de regler som gäller för den.
- Tillverkning innehåller tekniska utbildningar som orienterar sig mot tillverkningsindustrin. Utbildningar inom IT ingår ej. Hit hänförs även en del hantverksutbildningar som exempelvis guldsmede.
- Transport innehåller utbildningar som behandlar transport teknik, transportekonomi och logistik.
- Träindustri innehåller både utbildningar inom sågverksindustrin och inom snickeribranschen.
- Turism innehåller turistutbildningar inklusive hotell- och restaurangutbildningar.
- Vård innehåller alla typer av vårdutbildningar.
- Övriga är en restpost som kommit att innehålla två typer av utbildningar, dels utbildningar inriktade mot mediabranschen dels några hantverksutbildningar.

Antalet ansökningar från presumtiva utbildningsanordnare om att få starta utbildningsprogram inom kvalificerad yrkesutbildning varierar starkt mellan de tolv branscherna. Störst antal ansökningar under åren 1996 till 1998 inkom i fallande ordning för branscherna Tillverkning, IT, Ekonomi, Övriga och Turism. Antalet beviljade ansökningar var störst för branscherna Tillverkning och IT, följd av branscherna Ekonomi, Turism, Bygg och Övriga. Följaktligen finns största antalet beviljade utbildningsprogram inom branscherna Tillverkning och IT. De är påfallande stora. Närmast efter dessa två branscher kommer utbildningsprogram för branschen Ekonomi. Utbildningsprogram inom Ekonomi är till antalet omkring hälften så många som utbildningsprogrammen inom branscherna för Tillverkning och IT (SOU 1999:119). Läsåret 2000/2001 omfattar den kvalificerade yrkesutbildningen totalt 12 000 årsstudieplatser (Prop. 2000/01:63).

Drygt 80 procent av utbildningsprogrammen inom den kvalificerade yrkesutbildningen kan beskrivas som yrkesutbildningar, medan övriga 20 procent - inom exempelvis branscherna Bygg och Ekonomi - är av sådan bredd att de bör betecknas som branschutbildningar. Relativt många utbildningsprogram inriktar sig på befordran till någon form av arbetsledande befattning, ofta inom den bransch där de

studerande redan har en utbildning eller anställning. Dessa utbildningsprogram finns inom mer " mogna " branscher såsom verkstads- och byggnadsindustrin. De flesta av utbildningsprogrammen är riktade mot redan etablerade verksamheter. Nya verksamheter förekommer främst inom branscherna Miljö, IT och Ekonomi. En stor del av utbildningsprogrammen i de etablerade branscherna är inriktade mot bristyrken. Huvuddelen av dessa utbildningar är knutna till industrin där det bedömts att det framledes kommer att råda brist på exempelvis tekniker med vissa unika kompetenser (Johansson m.fl. 2000).

Jämförelsevis styrs båda utbildningsverksamheterna av statsmakternas beslut. Huvudmännen, det vill säga kommunen för gymnasieskolan och utbildningsanordnarna för kvalificerad yrkesutbildning, ansvarar för organisering och genomförande av respektive utbildningsverksamhet. De två huvudmännen har friheter - inom vissa ramar - och skyldigheter, men på olika punkter och inom olika områden.

Gymnasieskolans huvudman, det vill säga politikerna i kommunen, ansvarar för att mål och riktlinjer fastställs och att resurser finns så att det är möjligt för skolpersonalen att genomföra verksamheten. Kommunen har frihet att inrätta gymnasieskolor, bestämma organisation och besluta om utbildningsutbudet. Kommunen har också frihet att anordna lokala inriktningar eller lokala kurser knutna till de nationella programmen. Kommunen kan även gå samman med andra kommuner för att erbjuda ungdomarna bra utbildningsutbud. Kommunen är skyldig att erbjuda kommunens ungdomar ett allsidigt urval av nationella program, det vill säga mer än hälften av de 17 programmen. Kommunen är också skyldig att anpassa antalet platser på de olika programmen efter elevernas önskemål. Det är således elevernas val som styr utvecklingen, men inom de yrkesförberedande programmen får tillfälliga strömningar mot ett visst yrke inte leda till att andra nationellt sett stora yrkesområden försvinner i utbildningsutbudet.

Inom den kvalificerade yrkesutbildningen ansöker huvudmännen, det vill säga en utbildningsanordnare eller flera tillsammans - varav en måste utses som huvudansvarig - om att få starta ett eller flera utbildningsprogram inom kvalificerad yrkesutbildning. För att ett utbildningsprogram ska kunna godkännas måste arbetsmarknaden vara i behov av arbetskraft med den kunskap som utbildningen avser att ge. Dessutom måste arbetslivet engagera sig i utformningen av utbildningen och säkerställa att det finns arbetsplatser för lärande

i arbete. Arbetslivet är således tidigt, redan vid ansökningstillfället, involverad i utformningen av utbildningen. Vidare styrs utbildningsutbudet och antalet utbildningsplatser av antalet ansökningar om att få starta utbildningsprogram och av KY-kommittens bedömningar vid beviljandet av ansökningarna. Flertalet av utbildningarna inom kvalificerad yrkesutbildning kan betecknas som yrkesutbildningar med inriktning mot bristyrken, således inte breda branscutbildningar.

De två utbildningssystemen har således olika styrstrukturer vad gäller relationen mellan skolverksamheten och omvärlden. I gymnasieskolan, som är inrättad av staten för att fullgöra vissa bestämda uppgifter, styrs utbildningsutbudet av dels politiska beslut, dels elevernas önskemål om utbildningsprogram, inriktning och kurser. I den kvalificerade yrkesutbildningen, som får finansiellt stöd av staten, styrs av dels politiska beslut, dels arbetsmarknaden.

Jämförelsevis kan också nämnas att mellan de två utbildningssystemen finns en betydande skillnad i storlek, bland annat med avseende på antal utbildningsplatser. Gymnasieskolan har, som tidigare sagts, omkring 302 000 elever och den kvalificerade yrkesutbildningen omkring 12 000 årsstudieplatser. Den kvalificerade yrkesutbildningen är inte större - mätt i antal studerande - än ett program på gymnasieskolan.

Valmöjligheter och undervisningsformer

De officiellt föreskrivna målen, det vill säga riktlinjer och föreskrifter för gymnasieskolans och den kvalificerade yrkesutbildningens verksamheter finns i bland annat läroplanen respektive utbildningsplanen. I planerna anges inte hur målen ska nås, bara vad som skall nås. Ansvar för att välja innehåll och arbetssätt för att nå målen ligger på lärare och skolledare. En decentraliserad och kursutformad skola ger skolans professionella personal stor frihet, samtidigt som arbetet indirekt styrs och behärskas av dagliga rutiner, arbetstider och rumsdispositioner. Varje skola utvecklar en skolkultur som är formad av skolans personal, närsamhället, elevernas och föräldrarnas inverkan (Arfwedson 1983, Linde 2000, SOU 1999:119).

Gymnasieskolan byggs upp av olika kurser av vilka ett antal kärnämnen är obligatoriska. Kärnämnena är svenska, engelska, samhällskunskap, religionskunskap, matematik, naturkunskap, idrott och hälsa och estetisk verksamhet. Den gemensamma kärnan av allmänna

ämnen ska ge en garanti för att alla elever får en gemensam bas av kunskaper och färdigheter. Detta innebär att varje kärnämne måste ha en del som är gemensam för alla program. Gymnasieskolan innehåller också obligatoriska karaktärsämnen, vilka är specifika för de olika utbildningsprogrammen. Varje ämne med flera kurser ska ge sådana förkunskaper att eleverna kan fortsätta med studier i nästa kurs i ämnet. Kärnämnet ska, förutom den gemensamma kärnan i de allmänna ämnena, kunna profileras mot respektive utbildningsprogram. Utöver kärn- och karaktärsämnen ska eleverna själva välja ytterligare ett antal kurser enligt egna önskemål (SOU 1992:94).

Inom den kursformade gymnasieskolan kan eleverna göra olika val. De elever som exempelvis har svårigheter att klara sina studier kan reducera sitt utbildningsprogram med högst 10 procent av det som krävs för ett fullständigt utbildningsprogram. Det är rektorn på skolan som beslutar om eleven får reducera programmet eller ej. Eleven kan senare komplettera sina studier så att hon eller han får en fullständig utbildning (Wallin 1997). Eleverna kan också, om de så vill, välja att utöka studierna med kurser utöver vad programplanen kräver (Skolverket Rapport 187). Dock måste de ämnen som är obligatoriska i alla program ingå i den eget skapade studiegången (Prop. 1990/91:85).

Kvalificerad yrkesutbildning är en postgymnasial utbildning som bygger på kunskaper som de studerande fått på nationella eller specialutformade program i gymnasieskolan eller på motsvarande kunskaper⁴. För tillträde till en utbildning kan utbildningsanordnare och ledningsgrupp ställa krav på särskilda förkunskaper som kan vara relevanta för den aktuella utbildningen. Olika utbildningsprogram inom kvalificerad yrkesutbildning har olika antal studerandeplatser. Vissa program har så få som åtta studerande per antagningsomgång, andra har studerandekullar om drygt 80 personer. Antalet antagningsomgångar per kalenderår skiftar mellan de olika utbildningsprogram-

⁴ De studerande på kvalificerad yrkesutbildning beskrivs i SOU 1999:119 utifrån kön, ålder och tidigare utbildning. Av de studerande är 53 procent kvinnor, 47 procent män, 54 procent 24 år eller yngre, 32 procent mellan 25 och 34 år, 14 procent 35 år eller äldre. De studerandes utbildningsbakgrund är jämnt fördelad mellan gymnasieskolans två- och treåriga yrkesförberedande program (48 procent) och tre- och fyraåriga teoretiska program (48 procent). Andelen studenter som saknar gymnasieskola är mycket låg. De studerande är berättigade till studiemedel.

men. Vissa utbildningar startar en gång per kalenderår, andra startar både höst och vår. Arbetsplatsintegreringen för med sig att utbildningarna i hög grad anpassas till den årsrytm som präglar arbetslivet. Utbildningsverksamheten bedrivs till följd av detta många gånger kontinuerligt utan terminsindelning (SOU 1999:119).

Utbildningarna inom kvalificerad yrkesutbildning är uppdelade i delkurser eller moment. Vissa delkurser ges med egen anställd lärarpersonal, andra köps in utifrån. De lärare som köps in kan exempelvis komma från Komvux, universitet och högskolor, men det kan också vara branschknutna undervisare som har hand om hela eller delar av vissa kurser. Utbildningarna som är starkt arbetsplatsintegrerade ger möjligheter för de studerande att utveckla kunskaperna i ett nära samspel mellan skola och arbetsliv. Efter avslutad kvalificerad yrkesutbildning erhåller den studerande ett examens- eller utbildningsbevis (SOU 1999:119).

All utbildning inom kvalificerad yrkesutbildning är rikskrekryterande, men vanligtvis rekryteras de studerande från den närliggande regionen. Om antalet platser är mindre än antalet sökande görs ett urval. Vid urvalet tillämpas en eller flera olika urvalsgrunder, bland annat betyg, särskilt prov, tidigare utbildning och yrkeserfarenhet. Intervju förekommer också som urvalskriterium. Detta för att välja ut de sökande som har bästa förutsättningar att tillgodogöra sig en viss utbildning. Beslut om antagning fattas i regel av utbildningens ledningsgrupp (SOU 1999:119).

Jämförelsevis styrs både gymnasieskolans och den kvalificerade yrkesutbildningens undervisningsformer av officiellt föreskrivna mål samt påverkas av lärare och skolledare samt av skolkulturen på respektive skola. En väsentlig skillnad mellan de två är, att den kvalificerade yrkesutbildningen bygger på de kunskaper gymnasieskolan ger, att den är starkt arbetsplatsintegrerad samt att den är rikskrekryterande och att utbildningsanordnarna kan ställa krav på särskilda förkunskaper.

Den kursutformade gymnasieskolan skapar förutsättningar för en flexibel organisation med gränsöverskridande undervisningsformer. Kursutformningen bidrar också till en ökning av elevernas inflytande över sin utbildning. När eleverna får välja efter eget intresse ökar deras studiemotivation och de kan komma längre inom det valda studieområdet (Prop. 1990/91:85). Eleverna utvecklas under studietiden och deras ambitioner förändras. De ska inte vara låsta i ett ut-

bildningsprogram, utan det ska finnas möjligheter att bygga på utbildningen så att den svarar mot deras val av fortsatta studie- eller yrkesinriktningar (Skolverket Rapport 187, SOU 1992:94).

Den kvalificerade yrkesutbildningen är eftergymnasial och har till uppgift att genomföra en yrkesutbildning som svarar mot arbetsmarknadens efterfrågan. I stället för gymnasieskolans grundsats om en nationell likvärdig utbildning är kvalificerad yrkesutbildning arbetsgivarstyrd med en stark förankring i den lokala eller regionala arbetsmarknaden. Den kvalificerade yrkesutbildningen skall inte betraktas ur ett långsiktigt perspektiv med inriktning mot allmänna och generella baskunskaper, utan snarare mot ett kortsiktigt "täppa-till-brist" perspektiv (SOU 1999:119).

Lärarnas bakgrund och hemvist

Lärarna har - som professionella - i form av kollektiv autonomi, inom styrdokumentens ramar, stort frirum. De har, genom mål- och resultatstyrningen, stora möjligheter att tillsammans med skolornas övriga personalkategorier påverka och utveckla skolans arbets- och undervisningsformer.

Inom *gymnasieskolan* bestäms utformningen av undervisningen av bland annat timplan, schema, elevgrupperingar och av lokalernas utformning och placering i skolbyggnaden. Undervisningen i karaktärsämnen är på vissa utbildningsprogram vanligen samlad till längre sammanhängande tidspass, oftast hela eller halva dagar, två till tre dagar i veckan. Elevgrupperna består i allmänhet av cirka femton elever. Inom exempelvis industri-, fordons- och energiprogrammen inriktas undervisningen mot färdighetsträning. Undervisningstiden ägnas till största delen åt att genomföra olika övningsmoment, ofta i form av traditionell stationsutbildning. Yrkesfärdigheten överförs från lärare till elev genom modellinläring. Inom exempelvis barn- och fritidsprogrammet inriktas undervisningen mot elevcentrerade och elevaktiva arbetssätt, ofta så kallad problembaserad undervisning. Antalet timmar i karaktärsämnet för med sig att läraren har sin tjänstgöring koncentrerad till en eller ett fåtal klasser inom respektive program (Skolverket Rapport 149; 182; 187).

Undervisningen i kärnämnen inom yrkesprogrammen skiljer sig från den i karaktärsämnen. Oftast placeras kärnämnen inom dessa

program på de schemapositioner som blivit över när karaktärsämnesblocken lagts ut. Detta för med sig att kärnämnen vanligen ligger utspridda som separata öar eller att de koncentreras till en eller två dagar i veckan. Dessutom läses kärnämnen oftast i en särskild del av skolbyggnaden, ibland långt från yrkeslokalerna. Undervisningsgrupperna är större än i karaktärsämnen och består i många fall av sammanslagna elevgrupper från olika yrkesprogram. Undervisningsformerna i kärnämnen påverkas, förutom av de yttre villkoren, av kärnämneslärares uppfattning om kärnämnets syfte och roll i utbildningen. I vissa fall kan yrkes eleverna uppleva undervisningen som alltför akademisk, det vill säga att kärnämnet erfars som abstrakta delar väsensskilda från arbetet i karaktärsämnen. I andra fall upplever yrkes eleverna att kärnämneslärares i sin undervisning anknyter till yrkesprogrammets karaktärsämnen och får därmed ofta gehör för sitt ämne (Skolverket Rapport 149: 182; 187).

Inom gymnasieskolans yrkesinriktade program undervisar således två olika lärarkategorier, karaktärsämneslärares som är yrkeslärare och kärnämneslärare som vanligen är adjunkter. Karaktärsämneslärares är professionella yrkesmän/kvinnor som efter ett antal år i branschen gått vidare till lärarbanan. Kärnämneslärares har läst en längre tid på högskola eller universitet och har ett stort intresse och engagemang för sitt speciella ämne. De två lärargrupperna har olika erfarenheter och kunskaper samt representerar olika kulturer. Den integrerade gymnasieskolan har inte lyckats förena de två lärarkategorierna, vilket har fört med sig att den pedagogiska uppbyggnaden varierar mellan dels kärn- och karaktärsämnen, dels olika program (Skolverket Rapport 187).

Inom kvalificerad yrkesutbildning varierar undervisningsformerna. Den vanligast förekommande undervisningsmetoden är problembaserat lärande (PBL). Med denna metod får de studerande möjlighet att träna problemlösning utifrån verklighetsanknutna situationer. Lärares roll vid PBL är att underlätta de studerandes inlärningsprocess, inte att förmedla en stor mängd fakta som ofta går att inhämta i litteratur.

Några utbildningsprogram använder processororienterad eller tematisk undervisningsmetod. Dessa två metoder innebär att utbildningens olika kursmoment integreras med varandra i olika teman för att skapa en helhetssyn. Som utgångspunkt för denna lärandemodell finns ett problem som löses med hjälp av antingen individuella arbe-

ten eller grupparbeten. I dessa undervisningsmetoder utvecklar de studerande förmågan att arbeta självständigt och i grupp. De tränas i problemlösning, informationssökning och presentationsteknik. De lär sig att kritiskt värdera inhämtade kunskaper samt att arbeta över ämnesgränserna (SOU 1999:119).

I några utbildningsprogram inom kvalificerad yrkesutbildning används konventionell klassrumsundervisning. Vid dessa utbildningar kompletteras de lärarledda lektionerna med exempelvis laborationer, inlämningsuppgifter, grupparbeten, rollspel, exkursioner, praktikfall och PM-uppgifter. Parallellt med klassrumsundervisningen arbetar de studerande ofta med ett projektarbete. Projekten är antingen fiktiva eller verklighetsbaserade och ibland knutna till företag där de studerande genomför den arbetsplatsförlagda utbildningsdelen (SOU 1999:119).

De hantverksinriktade utbildningarna inom kvalificerad yrkesutbildning bygger undervisningen på de traditioner som finns vad gäller hantverksyrken och dess inläring. Kunskapens förmedlande fungerar ungefär så som det gick till förr, det vill säga från mästare till gesäll. I de yrkesspecifika kurserna praktiseras individuell undervisning där de studerande får prova på moment som förekommer i hantverksyrket (SOU 1999:119).

Jämförelsevis finns det inom de två utbildningssystemen olika former av lärarkategorier. Inom gymnasieskolan undervisar statligt utbildade lärare med dels yrkesinriktning, dels kärnämnesinriktning. De två lärarkategorierna har olika utbildnings- och yrkestraditioner och denna skillnad påverkar till viss del arbets- och undervisningsformerna. Yrkeslärarna har sin tradition i ett annat yrke, än att vara lärare. Trots att det inom olika skolor och utbildningar förekommer flera olika kulturer är det oftast en kultur som dominerar och den får då större inflytande över skolans verksamhet.

Inom den kvalificerade yrkesutbildningen finns inga formella krav på att undervisande lärare skall ha pedagogisk utbildning, men de måste uppfylla vissa konkreta krav för att få undervisa. Den undervisande personalen måste exempelvis ha viss formell utbildning, yrkesteknisk kompetens och erfarenhet samt bör ha pedagogisk utbildning eller visad pedagogisk skicklighet. Utbildningarna inom kvalificerad yrkesutbildning är heterogena och därmed är kraven differentierade (SOU 1999:119).

Utformning av APU och LIA⁵

Inom både gymnasieskolan och den kvalificerade yrkesutbildningen skall viss del av utbildningstiden arbetsplatsförläggas. Inom gymnasieskolan skall den arbetsplatsförlagda utbildningen (APU) omfatta minst 15 veckor och varje vecka skall motsvara 24 timmars undervisning i skolan när man avräknar mot garanterad undervisningstid. APU:n skall planeras och genomföras med utgångspunkt i de utbildnings- och undervisningsmål som fastställts (Prop. 1990/91:85). I läroplanen sägs följande om kunskaper och lärande:

Skolan kan inte själv förmedla alla de kunskaper som eleverna kommer att behöva. Det väsentliga är att skolan skapar de bästa samlade betingelserna för elevernas bildning, tänkande och kunskapsutveckling. Därvid skall skolan ta till vara de kunskaper och erfarenheter som finns i det omgivande samhället och som eleverna har från bl. a. arbetslivet. Den värld eleven möter i skolan och det arbete eleven deltar i skall förbereda för livet efter skolan. (Lpf94 s26)

Inom den kvalificerade yrkesutbildningen omfattar lärande i arbete (LIA) cirka en tredjedel av utbildningstiden. LIA är det utbildningsmoment där de studerande ska förvärva de kunskaper som enbart finns i arbetslivet. I propositionen sägs följande om kunskaper och lärande:

Kunskap kan indelas i olika former, såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet. --- Fakta är kunskap som information, förståelse är kunskap som meningsskapande, färdighet är kunskap som utförande och förtrogenhet är kunskap som erfarenhet. Tyngdpunkten av den ena eller andra formen kan förskjutas i olika utbildningssituationer. Förståelse är den kunskapsform där en nära samverkan mellan skola och arbetsplats kan ge ömsesidigt förstärkande effekter. Förtrogenhetskunskap är den form där lärande i arbete bör ha sin tyngdpunkt (Prop. 2000/01:63 s19)

Gymnasieskolans utformning av APU baseras på skolans och yrkeslärarnas kännedom om de olika arbetsplatsernas produktionsinriktning och verksamhet. APU:n innehåller inslag från de yrkeskurser som ingår i programmet och det är rektor som beslutar vilka hela

⁵ LIA, det vill säga Lärande i arbete utgör en tredjedel av utbildningstiden inom kvalificerad yrkesutbildning och skall inte förväxlas med gymnasieskolans försöksverksamhet med Lärande i arbetslivet, så kallad LIA.

eller delar av kurser som skall arbetsplatsförläggas. Utbildningen på arbetsplatserna styrs inte direkt av programmets kursplaner. Genom att lärarna känner till de olika arbetsplatsernas produktion lägger de sina önskemål om innehållet i linje med företagets möjligheter. Det är sedan skolans ansvar att omplacera eleverna mellan olika arbetsplatser så att de uppnår målen i kursplanen (Skolverket Rapport 153).

Under genomförandet av APU besöker yrkeslärarna elever och handledare ute på arbetsplatserna. Yrkeslärarnas arbetsplatsbesök är en av de viktigaste kvalitativa faktorerna för den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. Läraren har under besöken många viktiga uppgifter, exempelvis att vara ett stöd för eleven, att skapa och underhålla goda kontakter med företaget och handledaren, att få kännedom om arbetsplatsens produktion och verksamhet samt få möjligheter till fortbildning då det är på företagen som den nya tekniken och de nya arbetsmetoderna finns. En av förutsättningarna för att genomföra APU är en väl fungerande samverkan mellan yrkeslärare och handledare (Skolverket Rapport 153).

Omkring 63 procent av eleverna får sin APU tillgodosedd i föreskriven omfattning. Det är stora variationer mellan olika program. Främsta orsaken till att 37 procent av eleverna inte får APU i den omfattning som gymnasieförordningen föreskriver är, anser handledarna, bristen på tid för handledningsuppdraget och bristen på ekonomiska resurser. Skolans representanter anser att de främsta skälen till att så få elever får APU fullt ut är bristen på utbildade handledare och arbetsplatsernas produktionsinriktning. Skolans representanter anser också att brist på resurser för samverkan kring den arbetsplatsförlagda utbildningens genomförande är en orsak till att så få elever får den APU de har rätt till. De skolor som ger eleverna APU enligt gällande bestämmelser har bland annat god samverkan mellan skola och företag, stabilt stöd från yrkesråd eller programråd och en fastlagd genomförandeplan för APU. Dessa skolor tycker att APU är värdefull och de uppfattar regionens arbetsliv som positivt (Skolverket Projekt nr 11596-4).

Eleverna på gymnasieskolorna anser att det är bra att en del av utbildningen sker på arbetsplatser utanför skolan. De får under APU lära sig nya moment och prova annan typ av utrustning. De får också inblick i olika personalkategoriernas funktioner i arbetslivet. Eleverna anser att APU är ett bra komplement till den skolförlagda utbildningen och den har stor betydelse för kunskaperna i yrket (Skolverket Rapport 153).

Kvalificerad yrkesutbildning är, som tidigare sagts, inte lika hårt reglerat som gymnasieskolan. Detta innebär att förutsättningarna är öppnare och av den anledningen tolkar utbildningsanordnarna målsättningen med LIA på olika sätt. Enligt vissa anordnare är syftet LIA att praktiskt tillämpa de teoretiska momenten och knyta de nyförvärvade kunskaperna till en reell arbetsmiljö. Detta tillvägagångssätt ökar de studerandes branschkunskap och branschfarenhet och de får i sin utbildning en fördjupad yrkesspecialisering. Andra uppger att avsikten med LIA är att ge de studerande en yrkesteknisk färdighet. De studerande ska under LIA beredas tillfälle att observera, göra nya upptäckter och få erfarenheter som på ett konkret sätt skall kunna användas i undervisningen. Syftet är att skapa förtrogenhet med yrkesområdet och ge en bra plattform för fortsatt utveckling i arbetslivet. Några anger att syftet med LIA är att de studerande ska få kontakter i arbetslivet och en inblick i arbetslivets villkor. De studerande ska under LIA gå från en orienterande fas till att delta i arbetslivet och knyta kontakter med branschen för att senare ha goda möjligheter att få ett arbete.

Eftersom målsättningen med LIA varierar utformas den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen på olika sätt (SOU 1999:119).

- LIA som praktik: Trots att det i anvisningarna framgår att LIA ska syfta till att eleverna tillförs och får bearbeta nytt kunskapsstoff genomförs den arbetsplatsförlagda utbildningen i många fall som praktik. De studerande ska på ett eller annat sätt praktiskt tillämpa sina teoretiska kunskaper. De ska direkt omsätta sina lärdomar och se hur de stämmer i verkliga arbetslivet. Ofta får de studerande börja med att prova på olika arbetsmoment för att med tiden fungera som en anställd. I dessa fall har LIA en form av "trainee"-karaktär, vilken stärker de studerandes möjligheter till framtida anställning.
- LIA som projekt: Ett flertal utbildningar genomför LIA som projekt. De studerande arbetar under LIA-perioden med ett projekt knutet till LIA-företaget. Projektarbetet är kärnan i den arbetsplatsförlagda utbildningen och de studerande skall bearbeta frågeställningar från den aktuella produktionen. Projektuppgifterna varierar beroende dels på de studerandes intressen, dels på företagets inriktning. Arbetsuppgifterna kan till exempel innebära att studenten skall utforma en marknadsplan, driva

ett projekt, undersöka möjligheter till EU-samverkan och upphandla projektplanering. Genom att arbeta i projektform utvecklar de studerande förmågan att planera och samordna det egna arbetet i samarbete med arbetskamraterna på företagen.

- LIA som lärling: På ett fåtal utbildningar, oftast hantverksinriktade, sker LIA som traditionell lärlingsutbildning. Vad den studerande lär beror på dels handledaren på företaget, dels vilka arbetsobjekt som för tillfället genomförs och vilka arbetsmoment objektet fordrar. Erfarna hantverkare instruerar de studerande i hantverksteknik och samtidigt får de möjlighet att under instruktörens handledning själva utföra hantverket. Inom de flesta hantverk är kunskapen svår att förmedla i ord och därför är den traditionsburna kunskapsöverföringen en betydelsefull form för tillägnande av yrkets traditioner.

- LIA som fadder: Ett mindre antal entreprenörinriktade utbildningar genomför LIA med hjälp av så kallade fadderföretag. I denna form av LIA planerar de studerande och de kursansvariga tillsammans med fadderföretag olika typer av uppdrag. Varje studerande har ett antal fadderföretag som svarar mot de behov som utkristalliseras under utbildningens gång.

Inom kvalificerad yrkesutbildning planläggs LIA-perioderna på många olika sätt. Vissa utbildningar lägger LIA så att de studerande är på företagen exempelvis två dagar i veckan under hela utbildningstiden. Detta för att de studerande ska få en direkt återkoppling till den skolförlagda delen av utbildningen. Andra utbildningar lägger LIA i tre eller fyra perioder med varierande längd. Under dessa perioder deltar de studerande i arbetet på företagen och får därigenom fördjupade kunskaper om sambandet mellan teori och praktiskt arbete (SOU 1999:119).

De studerande inom kvalificerad yrkesutbildning uttrycker genomgående sin uppskattning över hur integreringen av skola och arbetsliv fungerar. De menar att de efter LIA bättre förstår teorin i vissa ämnen. De upptäcker att skolans undervisning är nödvändig för ett lärande i arbetslivet och får, efter att ha varit ute i arbetslivet, en välvilligare inställning till lärandet i skolan (SOU 1999:119).

Jämförelsevis har båda utbildningssystemen arbetsplatsförlagd utbildning, men syftet med APU inom gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningsprogram respektive LIA inom kvalificerad yrkesutbild-

ning skiljer sig åt. Syftet med APU inom gymnasieskolan är att ta tillvara de kunskaper och erfarenheter som finns i det omgivande samhället och i arbetslivet. Syftet med LIA inom den kvalificerade yrkesutbildningen är att de studerande ska kunna förvärva de kunskaper som finns enbart i arbetslivet. Det finns också skillnader mellan de två utbildningssystemens tillvägagångssätt för planering och utformning av lärandet i arbetslivet.

Planeringen och genomförandet av gymnasieskolans APU baseras på skolans och yrkeslärares kännedom om de lokala företagens produktionsinriktning och verksamhet. Det är lärarna som till företagen framför önskemål om vad eleven, utifrån den kunskap lärarna har om företaget, ska få arbeta med under APU-tiden. Yrkeslärarna besöker elever och handledare ute på arbetsplatserna under APU. Besöken är av stor vikt, bland annat för att få kännedom om arbetsplatsens produktion och verksamhet samt skapa och underhålla goda kontakter med företaget och handledaren.

Inom kvalificerad yrkesutbildning framför inte skolan önskemål till företagen om vad eleven ska få arbeta med under LIA-perioderna. Eftersom arbetslivet redan på ett mycket tidigt stadium är involverad i genomförandet av en utbildning har skolan och företagen redan vid planeringen av utbildningsprogrammet enats om vad de studerande skall arbeta med under LIA. Kvalificerad yrkesutbildning har till uppgift att ge en yrkesutbildning som svarar mot arbetsmarknadens efterfrågan och för att en utbildning ska få komma till stånd krävs det att det finns ett verkligt behov i arbetslivet av den kompetens som utbildningen avser att ge. Utbildningsanordnarna inom kvalificerad yrkesutbildning har således andra förutsättningar vad gäller planering och genomförande av LIA.

Handledning och handledarutbildning

En del av kunskapen har en form som inte kan artikuleras. Orden vill så att säga inte riktigt räcka till. Denna tysta yrkeskunskap "sitter i ryggmärgen" på yrkesutövarna. Det är således en kunskap som svårigen låter sig fångas av språket. Inom hantverksyrkena är denna typ av kunskap mycket vanlig, men den finns också inom andra former av yrkesutbildningar och i annan praktisk yrkesverksamhet (Lauvås & Handal 2001). Handledning har av den orsaken en avgörande roll i all yrkesutbildning och såväl gymnasieskolans APU som den kvalificerade yrkesutbildningens LIA kräver kvalificerad handledning.

Inom *gymnasieskolans* APU är handledarens viktigaste funktion att vara en god förebild, både yrkesmässigt och socialt. Viktigt är också att handledaren är en bra utbildare. Handledaren ska vara en erfaren arbetskamrat som dels ger eleverna stöd och trygghet, dels är elevernas fasta punkt i tillvaron på företaget. För att uppfylla dessa uppgifter bör handledaren bland annat ha bra yrkeskunskaper, vara intresserad av ungdomar och ha förmåga att undervisa och instruera (Skolverket Projekt nr 11596-4).

Handledaren är viktig. Handledaren är så värdefull, till och med alldeles nödvändig, och för att nå bästa resultat är handledarutbildning ett måste. Handledare som erhållit handledarutbildning är de som fungerar bäst i sin handledarfunktion med eleverna. En kontinuerligt återkommande handledarutbildning är en av de viktigaste kvalitativa aspekterna på arbetsplatsförlagd utbildning (Skolverket Projekt nr 11596-4).

Trots att det råder en samstämmig uppfattning, både från företag och från skolor, om att handledarutbildning påtagligt ökar kvaliteten i den arbetsplatsförlagda utbildningen, är det stora variationer i handledarutbildningens omfattning, frekvens och kvalitet. De utbildningar som exempelvis arbetar med ett aktivt stöd av den lokala skolförvaltningen eller tillhör en bransch som stödjer APU, samt de skolor som har erfarenhet sedan ÖGY-försöket är i ett mer gynnsamt läge än andra. De utbildningar som saknar en eller flera av dessa faktorer har i många fall problem med att genomföra handledarutbildning med acceptabel kvalitet. (Skolverket Projekt nr 11596-4) För en acceptabel kvalitet krävs det både grundutbildning för nya handledare och kontinuerligt återkommande handledarträffar för både nya och erfarna handledare (Skolverket Rapport 153).

Uppläggningsen av handledarutbildningen varierar. En uppläggning som givit bra resultat är, enligt Skolverkets Lägesrapport (1996), när utbildningen delas upp i tre steg:

- Steg 1: Först sker en information i storgrupp om huvuddragen i den arbetsplatsförlagda utbildningen. Närvarande vid informationsmötet är rektor, yrkeslärare och handledare.
- Steg 2: Handledaren följer yrkeslärarens arbete på skolans yrkesavdelning. Handledaren får då tillfälle att dels lära känna eleverna, dels möta elevernas vardagsmiljö. Under detta steg

har yrkesläraren och handledaren möjligheter att tillsammans planera kommande APU-perioder. Steg 1 och 2 bildar tillsammans grundutbildning för handledare.

- Steg 3: Varje termin samlas rektor, yrkeslärare och alla handledare för information och erfarenhetsutbyte. Vid dessa handledarträffar kan det exempelvis informeras om förändringar, diskuteras kring frågor om uppföljning, bedömning vid betygssättning och utvärdering av APU.

Grundutbildning för nya handledare bör enligt Skolverkets Lägesrapport (1996) ha följande innehåll:

- Handledarens roll och funktion
- Information om uppläggning och genomförande av APU
- Handledarens roll som trygghetsfaktor
- Information om gymnasieskolans uppläggning med program, karaktärsämne, kärnämne, kurser osv.
- Målen i läroplan och kursplaner
- Bedömning och betygssättning
- Rutiner vid uppföljning av frånvaro
- Elevernas introduktion på företaget
- Metoder - arbetssätt och ansvarsfördelning vid uppföljning och utvärdering

Handledarträffar som återkommer varje termin bör enligt Skolverkets Lägesrapport (1996) ha följande innehåll:

- Uppföljning och utvärdering av APU under föregående termin
- Information om förändringar i uppläggning och genomförande av APU
- Utbyte av erfarenheter om APU mellan arbetsliv och skola
- Diskussion kring vilka delkurser som är lämpliga att lägga ut på företaget
- Information om vad eleverna har klarat redan tidigare i utbildningen
- Planering av APU-perioden

Mindre än hälften av utbildningarna inom gymnasieskolan genomför handledarutbildning. Skillnaderna mellan olika program är stora (Skolverket Rapport 153). Skolorna är, enligt Skolverkets Lägesrapport (1996), mycket medvetna om dessa brister, men möjligheterna att genomföra en handledarutbildning med hög kvalitet beror på flera faktorer. Det beror dels på att kommunen tillför resurser i form av tid och pengar, dels på att APU stöds från centralt håll från branschen och att det finns ett fungerande programråd inom utbildningsprogrammet (Skolverkets Lägesrapport 1996).

Inom *kvalificerad yrkesutbildning* utses handledarna för LIA i samverkan mellan skola, näringsliv och de studerande. Utbildningsanordnarna strävar efter att få erfarna handledare med intresse för den pedagogiska rollen. Därför samråder exempelvis rektor, projektledare, kursansvariga lärare och ledningsgrupp om vilka kompetenskrav som skall gälla i varje enskilt fall (Olsson & Johansson 2001). Det är vanligtvis olika typer av chefer som utses till handledare, exempelvis avdelningschef, teknikchef, försäljningschef och produktionschef. Även andra tjänster såsom bibliotekarie, stadsarkitekt, tekniker och miljöhandläggare utses som handledare (SOU 1999:119).

Handledaren stöder och hjälper den studerande tillträta på arbetsplatsen under LIA. Handledaren är också den studerande behjälplig vid kunskapsinhämtandet. Det är viktigt att handledaren har en helhetssyn på utbildningen. Därför bör hon eller han få en grundlig genomgång av utbildningens olika delar, så att LIA kan anpassas så bra som möjligt till både utbildningens krav och de speciella förhållanden som råder på företagen där de studerande genomför LIA. För att informera och utbilda handledarna inför handledningsuppdraget inviterar många utbildningsanordnare LIA-företagen till en introduktionsdag eller informationsträff där de berättar om utbildningens kursinnehåll och om syftet med LIA. Andra utbildningsanordnare reser runt till de olika handledarna på LIA-företagen för att ge nödvändiga upplysningar. Några få utbildningsanordnare skickar företagen information i form av broschyrer och foldrar (Olsson & Johansson 2001).

Kommunikationen mellan utbildningsanordnare och de företag där de studerande genomför LIA sker under LIA-perioden oftast via telefon, fax, eller brev och ibland via besök. Merparten av handledarna anser att denna kommunikationsform fungerar bra. Efter varje LIA-period bedömer handledaren den studerades kunskaper och fär-

digheter och den studerande får ett omdöme i form av referens, utlåtande eller betyg (SOU 1999:119).

LIA följs upp, utvärderas, diskuteras och dokumenteras på olika sätt hos olika utbildningsanordnare. Vid uppföljning kontaktar skolan handledarna för att stämma av och utöva tillsyn. Vid sådana besök samtalar kursansvariga dels med handledarna, dels med de studerande och sedan med dem tillsammans. De studerande redovisar vid återkomsten till skolan, efter avslutad LIA-period, oftast muntligt och ibland även skriftligt, sina LIA-arbetsplatser. På ett flertal utbildningar samlas de studerandes intryck i en pärm som finns tillgänglig för presumtiva LIA-studerande. Det förekommer också att de studerande inom vissa utbildningar för dag- eller loggbok under LIA-perioden. Vid några av dessa utbildningar undertecknar i slutet av arbetsveckan handledaren loggboken. LIA utvärderas efter LIA-periodens slut och resultatet redovisas i de flesta fall för utbildningens ledningsgrupp som ventilerar eventuella förändringar av kursinnehåll (SOU 1999:119).

Jämförelsevis är handledning mycket viktigt inom såväl gymnasieskolans APU som den kvalificerade yrkesutbildningens LIA. Båda utbildningssystemen frågar efter handledare som är pedagogiskt intresserade och har förmåga att ge de studerande trygghet, stöd och hjälp i processen att tillägna sig kunskapen. Vad som skiljer gymnasieskolans APU och den kvalificerade yrkesutbildningens LIA är handledarens funktion.

Inom APU är handledarens viktigaste funktion att vara en god förebild, både yrkesmässigt och socialt. Handledaren ska därför vara en erfaren arbetskamrat med goda yrkeskunskaper. Handledaren ska dessutom vara intresserad av ungdomar. Inom LIA är handledarens viktigaste funktion inte lika klart uttalad, men med anledning av att inblandad utbildningspersonal samråder för att bestämma vilka kompetenskrav som skall gälla i varje enskilt fall bör handledarens viktigaste funktion likaledes variera. Därav torde det vara så att det ställs högre krav på LIA:s handledare beträffande yrkeskompetens än på APU:ns handledare.

Fem viktiga lärdomar

Förutsättningarna för gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och kvalificerad yrkesutbildning är vitt skilda, men dock till stora delar densamma. Likheterna och skillnaderna mellan de två utbildningssystemen bör kunna inspirera för erfarenhetsutbyten inom ett flertal områden. De två utbildningssystemen har exempelvis samma huvuduppgift, det vill säga att meddela kunskap, men skiljer sig åt med avseende på kunskapens bredd och kunskapens djup. Skillnaden härrör från avsikterna med skolans verksamhet. Gymnasieskolan har till uppgift att både förbereda för arbetslivet, vara allmänbildande och personlighetsutvecklande samt fostra demokratiska medborgare. Den kvalificerade yrkesutbildningen är eftergymnasial och har till uppgift att förbereda i huvudsak för arbetslivet.

Likheterna och skillnaderna i de två utbildningssystemens verksamhetsutövning bör kunna frambringa idéer för utvecklings- och förändringsarbete. I detta avsnitt diskuteras fem förslag till lärdomar för erfarenhetsutbyte.

Använd det handlingsutrymme som regelverket ger

Såväl gymnasieskolan som den kvalificerade yrkesutbildningen bör kunna ta tillvara det handlingsutrymme som finns inom de lagar och förordningar som gäller för respektive utbildningssystem. Visserligen styrs gymnasieskolan i mycket högre grad än den kvalificerade yrkesutbildningen av statliga regler, men det finns ett handlingsutrymme som kan och bör tas tillvara. Kommunen ska, som huvudman, verkställa utbildningsuppdraget inom de statliga ramarna, men den kommunala friheten är mycket större nu än tidigare. Även utrymmet för varje enskild gymnasieskola att själva bestämma i vissa

frågor är utökad. Gymnasieskolan styrs inte längre genom detaljerade regler och direkta anvisningar om hur skolan ska vara utformad. Styrsystemet är mer inriktat på att utvärdera och kontrollera att skolverksamheten når uppsatta mål.

Gymnasieskolan bör, trots att den i huvudsak är en offentlig institution med krav på nationell nytthet, kunna ta tillvara det handlingsutrymme som regelverket ger. Den kvalificerade yrkesutbildningen är visserligen i mycket högre grad en lokal nytthet, men gymnasieskolan bör, med avseende på de krav ett modernt arbetsliv ställer, snegla på och låta sig inspireras av den kvalificerade yrkesutbildningens lyhörddhet inför utformningen och genomförandet av olika utbildningsprogram. Utbildningsprogrammen inom kvalificerad yrkesutbildning utformas i nära samverkan med arbetslivet. Avgörande villkor för att starta ett utbildningsprogram inom kvalificerad yrkesutbildning är att det finns ett verkligt behov i arbetslivet av den kompetens som utbildningen ger och att arbetslivet engagerar sig i genomförandet av utbildningen.

Avsikten med gymnasieskolan är mer omfattande än att enbart utbilda för arbetslivet, men den är - för att vara flexibel och kunna möta önskemål från eleverna - kursutformad. Kursutformningen bygger i stort på kärn- och karaktärsämnen. Kärnämnena kan ses som svar på skolans uppgift att vara en nationell nytthet som ska tillkomma alla på lika villkor och som i första hand utbildar för vuxenlivet som samhällsmedborgare. Karaktärsämnena kan ses som svar på skolans uppgift att vara en lokal nytthet där det finns utrymme för lokala preferenser och lokal flexibilitet samt för lokalt engagemang och ansvar.

De ungdomar som studerar på gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningsprogram blir sannolikt bättre förberedda inför inträdet på arbetsmarknaden om samarbetet mellan det lokala arbetslivet och gymnasieskolans yrkesutbildning förbättrades betydligt. Gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningar torde kunna dra lärdom av den kvalificerade yrkesutbildningen och glänta på skolporten för att bjuda in arbetslivet.

Utveckla samarbetet mellan skola och arbetsliv

Yrkesutbildningar på alla nivåer förväntas vara till nytta inför yrkeslivet. Kopplingen mellan skola och det framtida arbetslivet bör där-

för vara stark. Till följd därav torde utbildningssystem för yrkesutbildning, för att bättre kunna ge adekvat kunskap, utveckla samarbetsformer för samverkan mellan skola och arbetsliv.

Kommunen har, som huvudman för gymnasieskolan, frihet att inrätta gymnasieskolor, bestämma organisationen och besluta om utbildningsutbudet. Om de inrättar en gymnasieskola är de förvisso skyldiga att erbjuda ungdomarna ett allsidigt urval av nationella program, men de kan - om de vill - anordna lokala inriktningar eller lokala kurser knutna till de nationella utbildningsprogrammen. Kommunen är skyldig att anpassa antalet platser på de olika nationella utbildningsprogrammen efter elevernas önskemål, men måste inom de yrkesförberedande utbildningsprogrammen se till att inte stora yrkesområden, genom exempelvis tillfälliga strömningar mot ett visst yrke, försvinner eller försummas i utbildningsutbudet. Elevernas val styr utvecklingen, men det torde inte finnas några större intresse-motsättningar mellan elevernas önskemål om innehållet i de yrkesförberedande utbildningarna och arbetslivets krav på kunskaper och färdigheter. Eleverna på de yrkesförberedande utbildningsprogrammen inriktar sig förmodligen i första hand på att efter avslutade studier gå ut i arbetslivet.

Kvalificerad yrkesutbildning är i större utsträckning orienterade mot den lokala och regionala arbetsmarknaden. Utbildningsanordnarna bjuder redan i ett tidigt skede av utbildningsplaneringen in arbetslivet för överläggning och samråd. De måste, för att ett utbildningsprogram ska kunna komma till stånd, engagera sig i utformningen av utbildningen samt erbjuda platser för LIA.

Gymnasieskolan har med anledning av decentralisering och förändrad styrning utökade möjligheter att arbeta mer dynamiskt och i större utsträckning än tidigare orientera sin yrkesförberedande utbildningsverksamhet mot den lokala och regionala arbetsmarknaden. Inom gymnasieskolans horisontella styrstruktur finns med nuvarande reglering vissa möjligheter att i större utsträckning än tidigare marknadsorientera skolverksamheten. Gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningar borde låta sig inspireras av de tillvägagångssätt som utbildningsanordnarna inom kvalificerad yrkesutbildning brukar och i ett tidigt skede invitera lokala och regionala företag för samråd vid utbildningsplanering av såväl befintliga nationella yrkesförberedande utbildningsprogram som utformning av nya lokala inriktningar och lokala kurser samt vid samtliga frågor som rör den

arbetsplatsförlagda delen av yrkesutbildningen.

Gymnasieskolan bör med ovanstående förslag på förändrings- och utvecklingsarbete bättre kunna möta det lokala och regionala arbetslivets omvandlingar och därmed få större möjligheter att bättre förbereda ungdomarna inom de yrkesinriktade utbildningsprogrammen inför inträdet på arbetsmarknaden. Gymnasieskolan måste förbättra samarbetet mellan skolan och det lokala arbetslivet och tillsammans arbeta för att utforma morgondagens yrkesförberedande gymnasieutbildning.

Ta tag i den kollektiva autonomi

Lärarna har som yrkesgrupp både kollektiv och individuell autonomi. Lärarna har handlingsutrymme för självständiga beslut och handlingar vad gäller dels själva undervisningssituationen (individuell autonomi), dels skolan som organisation (kollektiv autonomi). Av tradition blandar sig skolans olika personalkategorier undantagsvis i varandras verksamhetsområden. Skolkulturen bör därför tydliggöras och olika personalkategoriernas skolhistoriska traditioner bör respekteras för att inom skolan bättre kunna utveckla gränsöverskridande samarbets- och undervisningsformer.

Ofta bestäms undervisningen på gymnasieskolan av organisatoriska faktorer såsom timplan, schema och elevgrupperingar samt undervisningslokalernas utformning och placering i skolbyggnaden. Skolans professionella har i den decentraliserade kursutformade gymnasieskolan stor frihet att själva fatta beslut och bestämma om skolans organisation. Lärarna bör ta tag i den kollektiva autonomi och organisera skolans utbildningsverksamhet på sådant sätt att metoden för meddelandet av kunskap styr undervisningen i stället för traditionella organisatoriska faktorer.

Undervisningen i karaktärsämnena varierar mellan de olika yrkesinriktade utbildningsprogrammen, kanske till viss del beroende på yrkesprogrammets inriktning. Inom vissa program inriktas undervisningen mot övning och färdighetsträning, medan andra program inriktar undervisningen mot elevcentrerade och elevaktiva arbetssätt. Undervisningen i kärnämnen uppfattas ibland som för abstrakta och väsensskilda från arbetet i karaktärsämnena, ibland har de bra anknytning till yrkesprogrammets ämneskaraktär. Skolans professionella har i undervisningssituationen stor individuell autonomi

och kan av tradition mer eller mindre själv bestämma undervisningsmetoderna.

Inom den kvalificerade yrkesutbildningen finns inga formella krav på att undervisande lärare skall ha formell pedagogisk utbildning. Undervisningsmetoderna varierar och oftast integreras olika kursmoment med varandra i olika teman för att skapa en helhetssyn. Undervisningsmetoderna är således tämligen moderna och de studerande får träna problemlösning utifrån verklighetsanknutna situationer.

Alla undervisningsmetoder är beroende av den organisatoriska och den faktiska skolverklighet den verkar i. Lärarna på gymnasieskolan bör därför ta tag i den kollektiva autonomin och förändra förutsättningarna så att undervisningsmetoderna kan sträva mot att självförverkliga eleverna genom självvalda och självstyrda aktiviteter samt att utveckla ett samarbetsinriktat och solidariskt förhållningssätt mellan lärare och elever.

Bilda lokala yrkesråd

Många av de kunskaper och färdigheter människor behöver i samhälls- och arbetslivet förvärfvas i andra sammanhang än i skolan, exempelvis i arbetslivet under vägledning av yrkeskunniga. Inom både gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och den kvalificerade yrkesutbildningen är viss del av undervisningen arbetsplatsförlagd. Syftet med APU:n är att ge eleverna möjlighet att ta tillvara de kunskaper och erfarenheter som finns i det omgivande samhället och i arbetslivet. Syftet med LIA är att ge de studerande möjlighet att förvärva de yrkesspecifika kunskaper som finns enbart i arbetslivet.

APU:n planeras och genomförs med utgångspunkt i skolans styrdokument. Utformningen baseras på skolans och yrkeslärarnas kännedom om företagets produktionsinriktning och verksamhet. Yrkeslärarna framför så att säga önskemål om vad eleverna ska få arbeta med under APU:n. En mycket viktig kvalitativ faktor i den arbetsplatsförlagda utbildningen är yrkeslärarnas arbetsplatsbesök. Vid dessa besök odlar yrkeslärarna kontakterna med företagen, förvärvar kännedom om företagets produktion och verksamhet samt får "fortbildning". Yrkesläraren fungerar också vid dessa arbetsplatsbesök som stöd för eleverna.

För att genomföra en väl fungerande APU krävs bra samverkan mellan yrkeslärare och handledare. Trots detta är det gymnasieskolan som definierar vad arbetslivet ska bidra med under APU:n. Relationen mellan skolan och arbetslivet sker således till största delen på skolans villkor. Arbetslivets roll i den arbetsplatsförlagda utbildningen är reducerad till att endast vara en leverantör och de är dessutom en ganska ovillig sådan då endast 63 procent av yrkes eleverna får sin APU tillgodosedd i föreskriven omfattning.

Inom den kvalificerade yrkesutbildningen bestämmer inte utbildningsanordnarna villkoren för LIA, utan snarare tvärt om. Arbetslivet är engagerad i ett mycket tidigt stadium, redan vid ansökan om att få starta ett utbildningsprogram. Förutsättningarna vid planering och genomförande av LIA är således annorlunda och med anledning av detta finns det friutrymme att utforma LIA på olika sätt, såsom praktik, projekt, lärling eller fadder.

Lärandet i både APU och LIA sker genom legitimt, perifert deltagande i en praxisgemenskap. Att lära i praxisgemenskap innebär att den som lär också tillägnar sig den kunskap som är av tyst natur. Tillägnandet av tyst kunskap sker genom samspel mellan individer i relation till en social praktik. Det är inom all yrkesutbildning för de studerandes yrkeslärande viktigt att få tillgång till denna form av social praktik. För att gymnasieskolan med yrkesförberedande utbildning fortsättningsvis skall kunna få åtnjuta arbetsplatser för lärande i praktiken, bör villkoren för samverkan mellan skola och arbetsliv förbättras betydligt.

De gymnasieskolor med yrkesförberedande utbildningsprogram som ger sina elever APU enligt gällande bestämmelser anser att APU:n är värdefull. De uppfattar också det lokala och regionala arbetslivet som positivt och har upparbetat ett gott samarbete med närliggande lokala eller regionala företag. Gymnasieskolornas yrkesförberedande utbildningsprogram har ofta i sitt samarbete med arbetslivet stöd från exempelvis yrkesråd och programråd. God samverkan med arbetslivet har således stor betydelse för det arbetsplatsförlagda lärandet.

De gymnasieskolor med yrkesförberedande utbildningsprogram som ännu inte bildat yrkes- och programråd bör inspireras av de skolor som etablerat sådana och lära av deras erfarenheter för att utveckla bra samarbetsformer mellan skola och arbetsliv.

Värva handledare och förbättra handledarutbildningen

APU och LIA fordrar handledning. Handledning som pedagogisk process passar speciellt bra i fältet mellan dels teori och praktik, dels tyst och uttalad kunskap. Syftet med handledning är att hjälpa den som lär komma fram till ett bra sätt att utöva yrket utifrån de värderingar, kunskaper och erfarenheter han eller hon har i mötet med de krav yrkesverksamhetens praktik ställer. Lärande i praktiken på en arbetsplats kräver professionell assistans.

Inom både gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och den kvalificerade yrkesutbildningen är det skolans huvudman som ansvarar för att handledaren har de kvalifikationer som krävs för att vara handledare. Båda utbildningssystemen söker handledare som är intresserade av pedagogisk verksamhet och båda anser att det är viktigt att dessa får en lämplig utbildning för sitt uppdrag. Trots att den arbetsplatsförlagda utbildningens kvalitet till stor del kommer an på handledarutbildningens omfattning, frekvens och kvalitet har både gymnasieskolan och den kvalificerade yrkesutbildningen svårigheter att genomföra handledarutbildningar.

I sina strävanden efter bra former för handledarutbildning har gymnasieskolan hunnit betydligt längre än den kvalificerade yrkesutbildningen. Trots att mindre än hälften av gymnasieskolorna genomför handledarutbildning och att genomförandet varierar mellan olika skolor är prestationen betydligt bättre än inom den kvalificerade yrkesutbildningen.

Den kvalificerade yrkesutbildningen har ambitioner att genomföra handledarutbildning, men hittills ger de oftast bara en kort information. Utbildningsanordnarna inviterar handledarna till introduktions- och informationsdag för att delge dem nödvändiga upplysningar inför LIA:s genomförande.

Gymnasieskolan bör intensifiera sin handledarutbildning och den kvalificerade yrkesutbildningen bör dra lärdom av gymnasieskolans sätt att och genomföra handledarutbildning enligt den trestegsmodell som givit mycket bra resultat. Utveckla modellen med förslagsvis ett steg till och erbjud de pedagogiskt intresserade handledarna en utbildning som är inriktad mot handledning som reflektion över handling.

Avslutande kommentar

Än en gång bör den framhållas att gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och den kvalificerade yrkesutbildningen till vissa delar är mycket olika. Skillnaden mellan de två utbildningssystem ligger inte enbart i kopplingen till arbetslivet, utan även i att eleverna i gymnasieskolan är yngre och att andelen ämnen med inriktning mot generella och allmänna kunskaper med längre "hållbarhet" är betydligt större än i den kvalificerade yrkesutbildningen. Oberoende av detta bör värdefulla idéer och viktiga erfarenheter inom respektive utbildningssystem tas tillvara och angelägna lärdomar spridas.

Referenser

- Alexandersson, M., (1999). Reflekterad praktik som styrform i Mikael Alexandersson (red.). Styrning på villovägar. Perspektiv på skolans utveckling under 1990-talet. Lund: Studentlitteratur.
- Arfwedson, G., (1983). Varför är skolor olika? En bok om skolkoder. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget.
- Arfwedson, G., (1998). Undervisningens teorier och praktiker. Didactica 6. Stockholm: HLS Förlag.
- Arfwedson, G., & Arfwedson, G., (1993). Traditionernas framväxt i L., Svedberg & M., Zaar Boken om pedagogerna. Stockholm: Liber Utbildning AB
- Aronsson, G., & Sjögren, A., (1994). Samhällsomvandling och arbetsliv. Omvärldsanalys inför 2000-talet. Stockholm: Arbetsmiljööinstitutet.
- Axelsson, R., & Wallin, E., (1984). Sjuttioalets gymnasieskola inför nittiotalet. Två utvärderingar som grund för ett debattinlägg. Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Berg, G., (1999). Skolkultur - nyckeln till skolans utveckling. En bok för skolutvecklare om skolans styrning. Stockholm; Förlagshuset Gothia AB
- Berg, G., Groth, E., Nyttell, U., & Söderberg, H., (1999). Skolan i ett institutionsperspektiv. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, G. & Wallin, E., (1982). Skolan i ett organisationsperspektiv. Lund: Studentlitteratur.
- Blomskog, S. & Schröder, L., (1999) Vilka ungdomar blir arbetslösa? i A. Gullber & M. Börjeson (red.) I vuxenlivets väntrum. Umeå: Boréa.
- Carlgren, I., (1999). Pedagogiska verksamheter som miljöer för lärande i Ingrid Carlgrens (red.) Miljöer för lärande. Lund: Studentlitteratur.
- Ds 2000:33. En ny eftergymnasial yrkesutbildning. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Ds 2000:62. Samverkan mellan skola och arbetsliv. Om möjligheterna med lärande i arbete. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Förordning (1996:372) om en försöksverksamhet med viss kvalificerad yrkesutbildning.
- Hedman, A., (2001). I nationens och det praktiska livets tjänst. Det svenska yrkesskolesystemets tillkomst och utveckling 1918 till 1940. Umeå: Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.
- Helgeson, B., & Johansson, J., (1992). Arbete och yrkesutbildning. En studie av verkstadsindustrins behov av kvalificerad arbetskraft. Stockholm: Skolverket och HLS Förlag.

- Holmberg, P., (2000). *Utbildningshistoria 2000*. Särtryck. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria.
- Isberg, L., (1996). *Lärrollen i förändring*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, J., Björkman, T., Klefsjö, B., Lindell, M., Lindgren, A., Olsson, M., & Svensson, M., (2000). *KY-Kvalificerad yrkesutbildning för morgondagens näringsliv? i Jonas Olofssons & Ingela Schånbergs (red.) Yrkesutbildningen i går och i dag - om tillväxt, välfärd och kön*. Lund: Studentlitteratur.
- Lag (1996:339) om en försöksverksamhet med viss kvalificerad yrkesutbildning.
- Lane, J.-E., (1992). *Skolväsendets decentralisering - teoretiska utgångspunkter i Staffan Selander (red.) Forskning om utbildning. En antologi*. Stockholm/Skåne: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB.
- Larsson, L., (2001). *Industri- och hantverksutbildning under två sekel*. Uppsala: Årsböcker för svensk undervisningshistoria.
- Lauvås, P., & Handal, G., (2001). *Handledning och praktisk yrkest teori*. Lund: Studentlitteratur
- Liljequist, K., (1994). *Skola och samhällsutveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Linde, G., (2000). *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindensjö, B., & Lundgren, U., P., (2000). *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS Förlag.
- Lindell, I., (1992). *Disciplinering och yrkesutbildning. Reformarbetet bakom 1918 års praktiska ungdomsskolereform*. Uppsala: Årsböcker i svensk undervisningshistoria.
- Nielsen, K., & Kvale, S., (2000). *Mästarlära som lärandeform av idag i Klaus Nielsen och Steinar Kvale (red.) Mästarlära. Lärande som social praxis*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, L., (1981). *Yrkesutbildning i nutidshistoriskt perspektiv. Yrkesutbildningens utveckling från skräväsendets upphörande 1846 till 1980-talet samt tankar om framtida inriktning*. Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis.
- Lpf94 (1994). *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna, Lpo94 och Lpf94*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Olsson, M., & Johansson, J., (2001). "Om inte alla får havsutsikt så ska ingen ha det". *Erfarenheter och slutsatser från två utbildningsformer. i Skolverkets Villkor och vägar för grundläggande yrkesutbildning. Några forskarperspektiv*. Stockholm: Skolverket
- Prop. 1987/88:102. *Utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Prop. 1990/91:85. *Växa med kunskaper - om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Prop. 1995/96:145. *Kvalificerad yrkesutbildning m.m.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Prop. 2000/01:63. *Kvalificerad yrkesutbildning*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Rasmussen, J., (2000). *Mästarlära och allmän pedagogik i Klaus Niensens och Steinar Kvales (red.) Mästarlära. Lärande som social praxis*. Lund: Studentlitteratur.
- Richardson, G., (1994). *Svensk utbildningshistoria*. Lund: Studentlitteratur
- SFS 1996:339. *Lag om försöksverksamhet med viss kvalificerad yrkesutbildning*.
- SFS 1996:372. *Förordning om en försöksverksamhet med viss kvalificerad yrkesutbildning*.

- Skolverket 1999:121. Det livslånga och livsvida lärandet. Stockholm: Liber Distribution.
- Skolverket Rapport 149, (1997). Fem gymnasieprogram under omvandlingstryck. Utvärdering av gymnasieprogram 1997. Huvudrapport. Stockholm: Liber Distribution.
- Skolverket Rapport 11596-4, (1998). Samverkan Skola - Arbetsliv. Arbetsplatsförlagd utbildning i gymnasieskolan. Huvudrapport. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket Rapport 153, (1998) Samverkan Skola - Arbetsliv. Arbetsplatsförlagd utbildning i gymnasieskolan. Sammanfattande rapport. Stockholm: Liber Distribution
- Skolverket Rapport 168, Hur gick det sedan? Avnämarna av gymnasieskolan och av högskolans grundutbildning. Stockholm: Liber Distribution
- Skolverket Rapport 182, (1999). Utvärdering av fem gymnasieprogram 1999. Huvudrapport. Stockholm: Liber Distribution.
- Skolverket Rapport 187 (2000). Reformeringen av gymnasieskolan. En sammanfattande analys. Stockholm: Liber Distribution.
- Skolverkets Lägesrapport Projekt nr 11596-4, (1996). Samverkan Skola-Arbetsliv. Handledarutbildningens funktion, innehåll och form. Stockholm: Skolverket-Svenska Kommun-förbundet.
- Smith, D. L., & Lovat, T. J., (1996). Läroplaner Didaktik Undervisning - mot ett genomtänkt pedagogiskt handlande. Göteborg: Förlagshuset Gothia.
- SOU 1981:96. En reformerad gymnasieskola. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1986:2. En treårig yrkesutbildning. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1992:94. Skola för bildning. Betänkande av läroplanskommittén. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- SOU 1995:38. Yrkehögskolan. Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1999:119. Utvärderingen av KY. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Stensmo, C., (1994). Pedagogisk filosofi, Lund: Studentlitteratur.
- Sträng, M. H., & Dimenäs, J., (2000). Det lärande mötet - ett bidrag till reflekterande utvärdering. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson. L., G., (1995). Utbildning, skola och lärare i Lennart G. Svensson & Pal Orban (red.) Människan i tjänstesamhället. Lund: Studentlitteratur.
- Säljö, R., (2000). Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Tveiten, S., (2000). Yrkesmässig handledning - mer än ord. Lund: Studentlitteratur.
- UFB 2 1996/97. Skolans författningar i Utbildningsväsendets författningsböcker. Gymnasieförordningen. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Ura (1998:6). Framtidens jobb. Välja yrke in i 2000-talet. Rapport från utredningsenheten. Rekv nr 802091. AMS Närservice, Box 6, 646 21 Gnesta.
- Wallin, E., (1997). Gymnasieskola i stöpsleven - då nu alltid. Perspektiv på en skolform. Stockholm: Skolverket.
- Östman, L., (2000). Didaktik och didaktisk kompetens i C., A., Säfström & P., Svedner Didaktik - perspektiv och problem. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga

Matris för analys av likheter och skillnader mellan gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning och den kvalificerade yrkesutbildningen

	Gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning	Kvalificerad yrkesutbildning
Styrning Styrdokument Reglering	Lag, förordning Läroplan Kursplan Skolplan Arbetsplan	Lag, förordning Utbildningsplan Kursplan
Skolans huvuduppgift	Fördjupa och utveckla elevernas kunskaper som förberedelse för både: - Yrkesverksamhet - Studier - Vuxenlivet som samhällsmedborgare	Ge de studerande - fördjupade teoretiska kunskaper - praktiska kunskaper för arbetslivets behov av kvalificerad arbetskraft för produktion och produktionsutveckling
Arbetsplatsförlagd utbildning, dvs APU & LIA	15 veckor Genomförs med utgångspunkt i de utbildnings- och undervisningsmål som fastställts	1/3 av utbildningstiden Förvärva de kunskaper som enbart finns i arbetslivet
Organisation	Statliga beslut styr. Kommunen beslutar om utbildningsutbud - skyldiga att erbjuda ett allsidigt urval av de 17 nationella programmen. Antalet platser skall anpassas till elevernas önskemål. Kan anordna lokala grenar och lokala kurser; knutna till de nationella programmen.	Bedömningar om framtida efterfrågan på arbetskraft styr. Arbetslivets medverkan av stor betydelse för utformningen Avgörande är att det finns ett verkligt behov i arbetslivet av den kompetens som utbildningen avser att ge och att arbetslivets engagerar sig i genomförandet.
Organisering av undervisning	125.000 elever 7 procent går till högskola Cirka hälften får jobb Olika kurser Kärnämnen och karaktärsämnen Valfria kurser Terminsindelning	12.000 årsstudieplatser 7 procent till högskola Cirka 80 procent får jobb Olika kurser eller delmoment Lärare och annan anställd/inhyrd personal undervisar Arbetslivets årsrytm

	Gymnasieskolans yrkesförberedande utbildning	Kvalificerad yrkesutbildning
Pedagogiska arbetsätt	<p>Styrd av timplan, schema, elevgrupperingar, lokalernas utformning och placering i skolbyggnaden. Kärnämnen Karaktärsämnen Färdighetsträning Övningsmoment Modellinläring Problembaserat lärande, dvs elevcentrerat Yrkeslärare och kärnämneslärare, olika erfarenheter och engagemang, olika kulturer</p>	<p>Problembaserad Konventionell Lärlingsmodell Stort eget ansvar för eget lärande</p>
APU och LIA	<p>Baseras på skolans och yrkeslärarnas kännedom om de olika arbetsplatsernas produktionsinriktning och verksamhet. Innehåller inslag från de yrkeskurser som ingår i programmet, rektorn beslutar. Styrs inte direkt av kursplaner. Besök under APU-tiden. 63 år procent tillgodosedd Om inte tillgodosedd: - brist på tid - brist på resurser - brist på handledare - brist på "rätt" produktionsinriktning - brist på resurser för samverkan Yrkesråd, programråd Eleverna lär sig nya moment och prövar annan typ utrustning. Inblick i olika funktioner i arbetslivet. Komplement till skolförlagd utbildning. Stor betydelse för kunskaperna i yrket.</p>	<p>Olika tolkningar av målsättningen med LIA: - Praktiskt tillämpa teoretiska moment och knyta de nyförvärvade kunskaperna till en reell arbetsmiljö - Ge en yrkesteknisk färdighet - Kontakter med arbetslivet och en inblick i arbetslivets villkor</p> <p>Utformas som: - Praktik - Projekt - Lärlingsutbildning - Fadderföretag</p> <p>Utplacering av LIA-perioder</p>
Handledning och handledarutbildning	<p>God förebild. Bra utbildare. Ge eleverna stöd och trygghet Bra yrkeskunskaper Intrigerade av ungdomar.</p> <p>Handledarutbildning viktig - höjer kvaliteten Variationer i handledarutbildningens omfattning, frekvens och kvalitet. Tre-steps-medellen - givit bra resultat Innehåll - grundutbildning Innehåll - handledarträffar</p> <p>Kommunen tillför resurser för handledarutbildning. Stöd från centralt håll i branschen. Fungerande programråd.</p>	<p>Handledare utses i samverkan mellan skola, näringsliv och de studerande. Kommunikationen under LIA sker oftast per telefon</p> <p>Introduktionsdag eller informationsträff. Reser runt och informerar, skickar broschyrer och informationsmaterial</p>

